

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústavu světových dějin

Bakalářská práce

Karolína Mádlová

**Král a prezentace královského majestátu
v artušovských legendách**

The King and the Presentation of King Majesty
in Arthurian Legends

Praha 2013

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav
Drška, Ph.D.

Prohlášení :

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 27. června 2013

.....

Jméno a příjmení

Poděkování :

Tímto bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Václavu Drškovi, Ph.D. za vedení a rady při zpracovávání této bakalářské práce a také Severočeské vědecké knihovně za včasné a spolehlivé sjednávání meziknihovních výpůjček a ostatních služeb.

Klíčová slova (česky)

Artuš, král, legendy, středověk, dvůr, kultura, rytířství, Merlin, Kulatý stůl,
Svatý grál

Klíčová slova (anglicky) :

Arthur, The King, Legends, The Middle Ages, The Court, The Culture, The
Knighthood, Merlin, The Round Table, The Holy Grail

Abstrakt (česky) :

Tato bakalářská práce se věnuje problematice středověkých artušovských legend a jejich autorům, zvláště pak Gildasovi, Geoffreymu z Monmouthu, Chrétienovi de Troyes a Thomasovi Malorymu. Na základě jejich děl je zde zrekonstruována prezentace krále a jeho majestátu, fenomén rytířství a úloha žen u dvora i mimo něj. Dále je zde zohledněna úloha křesťanství a pohanství v legendách a konkrétní aspekty související s oběma náboženstvími, jako například Glastonburské opatství, Svatý grál, Avalon, Merlin a množství dalších.

Abstract (in English) :

This thesis is dedicated to the medieval Arthurian legends and their authors, especially to Gildas, Geoffrey of Monmouth, Chrétien de Troyes and Thomas Malory. On the basis of their works is here reconstructed presentation of the king and his majesty, the phenomenon of chivalry and the role of women at the court and off the court. There is also considered the role of Christianity and paganism in legends and specific aspects related to both religions, such as Glastonbury Abbey, Holy Grail, Avalon, Merlin and many others.

Obsah :

<u>1.Úvod</u>	7
<u>2. Vybraní autoři artušovských legend</u>	14
2.1. Gildas.....	14
2.2. Geoffrey z Monmouthu.....	17
2.3. Chrétien de Troyes.....	21
2.4. Thomas Malory.....	25
<u>3. Prezentace dvorských fenoménů v artušovských legendách</u>	28
3.1. Prezentace krále.....	30
3.2. Fenomén rytířství.....	38
3.3. Úloha žen v artušovských legendách.....	43
<u>4. Náboženská problematika artušovských legend</u>	49
4.1. Úloha křesťanství v artušovských legendách.....	51
4.1.1. Svatý grál	54
4.2. Úloha pohanské keltské víry v artušovských legendách.....	59
4.2.1. Magické předměty a bytosti.....	63
<u>5. Závěr</u>	66
<u>6. Seznam pramenů a použité literatury</u>	68
Přílohy	72

1. Úvod

Artušovské legendy jsou jedním z nejrozšířenějších uměleckých motivů Evropy. Stávaly se inspirací jak literárních, tak malířských, sochařských, architektonických či hudebních děl po celá staletí. A to zřejmě proto, že díky svému neustálému rozvíjení jsou nevyčerpatelným zdrojem dvorských a náboženských motivů, jakými jsou například láska mezi rytířem a jeho dámou, jednotlivá dobrodružství hrdinů nebo hledání Svatého grálu. Každý umělec v nich dokáže najít něco, co upoutá jeho pozornost a zaujme i společnost dané doby. Je však nesmírně zajímavé sledovat, jak se právě postupem staletí legendy přizpůsobovaly mentalitě společnosti. V každé odlišné době se kladl důraz na jiný aspekt legendy a na konkrétní problematiku člověk nahlížel jiným způsobem.

Pro dobu středověkou se hlavním motivem legend staly příběhy o udatnosti rytířů, vzoru dobrého krále a ušlechtilosti dam. Proto zde vznikala četná díla odrážející artušovskou tematiku i na objednání panovníků či šlechty. Právě tyto vzory totiž měly sloužit jako výchovný prvek, jak se správně chovat ve společnosti, být dobrým rytířem, dámou a také králem.

Později, hlavně ve 12. století se jedním z hlavních témat začíná stávat i vzor dobrého křesťanského života a do legendy vstupuje též fenomén Svatého grálu. Význam náboženské problematiky v legendách přetrvával až do období novověku, kdy se artušovská tematika objevovala hlavně v malířském umění. Zde si můžeme uvést příklad obrazu Georgese Arnalda z let 1763-1841, kde je vyobrazeno opatství Glastonbury, údajné místo pohřbu krále Artuše a královny Guinevery¹.

S přibývajícímí staletími a měnící se mentalitou společnosti se začínají dostávat do popředí milostné zápletky objevující se v legendách, a to s důrazem na jejich komplikovanost a tragické konce. I ve 20. a 21. století jsou artušovské legendy stále v povědomí lidí. Avšak dnešní společnost již na ně pohlíží zcela odlišným způsobem než společnost středověká nebo novověká. Současný člověk

¹ Geoffrey z Monmouthu, *Dějiny britských králů*, edd. L. Jan, M. Moravová, M. Nodl, P. Soukup, M. Wihoda, Praha 2010, s. 227

už v umění nehledá vzory mravnosti, šlechtnosti či křesťanskosti, umění už málokdy slouží k vzdělávání, nýbrž k naplňování estetických potřeb.

Bájný král Artuš se podle kronikáře Gildase narodil v roce 452 n. l.² Sice nemáme příliš dokladů o detailech jeho života, ale máme jistotu, že žil, bojoval s Římany na území Galie³, vítězil a sjednotil tehdejší britské kmeny. Právě zde se zrodila legenda. Artuš byl bezpochyby silný ctnostný muž schopný racionálního uvažování a diplomacie stejně tak jako válčení, jinak by se nepříčinil o rozkvět země, jaký do té doby ještě nepoznala. Právě do doby 5. až 6. století tedy můžeme klást vznik artušovských legend.

První doklady o existenci krále Artuše nacházíme v Gildasově kronice „*De excidio et conquestu Britanniae*“ neboli „Vyvrácení a dobytí Británie“ ze 6. století a posléze v Nenniově díle „*Historia Brittonum*“ tedy „Dějiny Britů“ z počátku 9. století. Oba tyto spisy poukazují na britskou národní hrdost před příchodem Anglosasů do země a obsahují značné množství původních velšských místních jmen. Dalším pramenem, ve kterém se vyskytuje postava krále Artuše, jsou „*Annales Cambriae*“ nebo také „Letopisy Walesu“, kde je zmíněna v souvislosti s bitvou u Badonu roku 516 n. l. (v níž prý Artuš nesl tři dny a tři noci kříž Páně, dokud Britové konečně nezvítězili)⁴ a také s bitvou u Camlannu roku 530 n. l., v níž byl zabit Mordredem. Poté následuje množství děl spíše literárního nebo náboženského charakteru převážně vycházejících ze staré velšské tradice, kde se také dají nalézt zmínky o králi Artušovi a jiných motivech z jeho legend, jako například velšská básnická skladba „*Y Godobbin*“ složená bardem Aneirinem po bitvě u Catraethu roku 600 n. l. V této básni se mocný hrdina nejmenuje Artuš, ale Gwawrddur, avšak jeho činy souhlasí s činy krále Artuše. Dále můžeme uvést báseň „*Preiddiau Annwfn*“ přeloženou jako „*Kořisti z Annwfnu*“ pocházející z 9. století, která je součástí rukopisné sbírky „*Llyft Taliesin*“ známé jako „*Kniha Taliesinova*“.⁵ Jedná se o básně vyprávějící v čistě pohanském duchu o bájích, ve kterých se Artuš jako dobyvatel vydává do jiného světa, kde získá množství

² Gildas, *The Conquest of Britain by the Saxons*, ed. Daniel H. Haigh, London 1861, s. 268

³ tamtéž, s. 333

⁴ Daniel Samek, *Minulost a budoucnost Británie podle Geoffreyho z Monmouthu*, in: Geoffrey z Monmouthu, *Dějiny britských králů*, edd. L. Jan, M. Moravová, M. Nodl, P. Soukup, M. Wihoda, Praha 2010, s. 10.

⁵ tamtéž, s. 8

kouzelných předmětů. (Kouzelný kotel, pod kterým se topilo dechem devíti panen a který nevařil pro zbabělce.)⁶ Dalším dílem, které mluví o Artušovi jen jako o bájném vládci je „Culhwch a Olwen“ nebo také „Jak Culhwch dostal Olwen“ z 2. poloviny 11. století. Na tomto díle je zajímavé, že obsahuje rozsáhlý výčet Artušových družiníků, avšak častá jména, která známe hlavně z pozdějších francouzských (Chrétienne de Troyes) a německých (Wolfram z Eschenbachu) variací tohoto tématu, zde nenajdeme. Posledním artušovským příběhem pocházejícím z velšské provenience je „Sen Rhonabwyŷ“, kde se vypráví o muži žijícím ve 13. století, kdy bylo také toto dílo sepsáno, který se ve svém snu dostal do doby krále Artuše. Po již zmíněných dílech následuje ještě řada kratších literárních útvarů převážně básní, ve kterých nacházíme též pouhé zmínky o králi Artušovi nebo jiných z legendárních postav.

Dalšími neopomenutelnými díly, ve kterých se setkáváme s Artušem, jsou díla Boece a Nennia a poté „Historia Anglorum“ od Henryho z Huntingdonu z roku 1126 a „Historia regum Britanniae“ od Geoffreyho z Monmouthu. Od 12. století dále následovala díla Chrétiena de Troyes, Roberta de Borona, Lyamona, Wace, Wolframa von Eschenbach (z doby kolem roku 1210)⁷, Thomase Maloryho a dalších.

Tato bakalářská práce se věnuje fenoménu artušovských legend a jejich odkazu v duchovních a materiálních dějinách. Vybrala jsem si toto téma, protože artušovské legendy mi vždy byly blízké a chtěla jsem se zaměřit na jejich hlubší podstatu. Právě tyto legendy se totiž nesmazatelně zapsaly do kulturních dějin Evropy. Přirozená zvědavost mě vedla k zamyšlení, proč příběh tak starý, se v tolika podobách dochoval až dodnes. Již od středověku je příběh o králi Artušovi a rytířích Kulatého stolu vděčným tématem a inspirací pro mnoho písní, výtvarných děl, literární beletrii a v dnešní době i filmů.

Ve svém bádání jsem se zaměřila hlavně na literaturu pocházející z anglického a francouzského prostředí. Vycházela jsem ze stěžejních děl středověkých autorů věnujících se dané problematice, kterými jsou kronikáři a literáti Gildas, Geoffrey

⁶ tamtéž, s. 10

⁷ Joseph Campbell, *Proměny mýtu v čase: vývoj mýtů od raných kultur až po středověké legendy*, Praha 2000, s. 164

z Monmouthu, Chrétien de Troyes a Thomas Malory. Nejsou to pochopitelně jediné prameny, ze kterých by se při takovém průzkumu dalo vycházet, avšak pro zpracování artušovské problematiky v širším měřítku není v bakalářské práci prostor. Vybrala jsem pro své bádání hlavně tyto čtyři zástupce artušovské tvorby kvůli jejich velice odlišným přístupům k legendě, ovlivněným dobou jejich života i účelem, pro který své dílo psali.

Dílo Geoffreyho z Monmouthu je psáno kronikářskou formou a ve většině případů se omezuje na strohé podání dějinných souvislostí bez sáhodlouhých rozborů Artušova soukromí či rytířských činů jeho druhů. Na rozdíl od Geoffreyho z Monmouthu Chrétien de Troyes nebyl žádným kronikářem, ale básníkem píšícím vesměs na zakázku veršované příběhy o rytířích Kulatého stolu a jejich hrdinských činech. V jeho dílech tedy nenalezneme poučení o skutečných historických událostech, které by měly širší význam pro dějiny Británie, avšak najdeme v nich širší rozbor rytířského a dvorského způsobu života, který byl do určité míry zidealizován pro potřeby objednavatele, ale vycházející z reálných základů dané doby. A i toto je další aspekt, který je zde nutno zohlednit. Časový odstup všech píšících od doby, kdy Artuš skutečně žil a působil.

O díle Gildase můžeme říci, že se jedná o středověkou kroniku. Odhlédneme-li od hledání artušovské tematiky, i tak zjistíme, že se jedná o jeden z nejstarších a nejvýznamnějších pramenů pro dějiny raného středověku Velké Británie. Naopak Thomas Malory, k jehož hlubšímu rozboru se posléze také dostaneme, psal své dílo již téměř románovým způsobem. Sám čerpal z díla Chrétiena de Troyes a nebyl žádným dějepiscem, takže dnes již s jistotou můžeme v jeho díle odhalit jasné kulturní i dějinné nesrovnalosti. Avšak i tak má pro nás jeho dílo hlubší význam, než by se mohlo zdát, a to hlavně proto, že i ono nám nabízí propracovaný náhled do dvorské kultury dané doby.

Je samozřejmé, že všechny tyto prameny pojí vzájemná závislost. Je naprosto zřejmé, že autoři se vzájemně ovlivňovali. Mladší autoři se velmi často nechávali inspirovat svými předchůdci. Jak již bylo řečeno, v díle Thomase Maloryho cítíme silný vliv Chrétiena de Troyes. A stejně tak Geoffrey z Monmouthu při psaní své kroniky jistě přihlížel k dílu Gildase. Můžeme si proto položit otázku, kdo inspiroval Gildase a Chrétiena de Troyes. A v následujících kapitolách se na ní

také pokusíme podrobněji odpovědět. Gildas byl díky století, ve kterém žil, nejbližší době krále Artuše, a tak snad mohl čerpat z ještě zachovalých písemností a z části možná i z lidové slovesnosti. U děl Chrétiena de Troyes můžeme bezpečně odhalit inspiraci dílem německého autora Wolframem von Eschenbach, který působil ve stejné době a taktéž se věnoval artušovským legendám.

Danému tématu se doposud věnovali převážně autoři pocházející z anglosaského nebo frankofonního prostředí. Řada odborných publikací na téma artušovských legend pochází od jazykovědců a jsou zaměřeny na literární hledisko děl středověkých autorů, například literárních rozborů poetiky Chrétiena de Troyes. Množství dalších publikací se věnuje náboženskému pohledu na problematiku Svatého grálu jako například „Svatá krev a svatý grál“ od novozélandského religionisty a filozofa Michaela Baigenta, amerického spisovatele, Richarda Leigha a Henryho Lincolna. Tato kniha se věnuje hlavně hledání náboženské pravdy o symbolice Svatého grálu. Dalším dílem věnujícím se bájnému poháru je „The Holy Grail The History of a Legend“ napsané britským historikem Richardem Barberem. Ve svém díle se autor zaměřuje na prezentaci Svatého grálu u konkrétních středověkých autorů. Manželka Carla Junga, psychoanalistka Emma Jung spolu se švýcarskou psycholožkou Marií - Louisou von Franz napsaly dílo „The Grail legend“ zabývající se rozбором symboliky většího množství prvků v artušovských legendách ve vztahu ke Svatému grálu, z původních středověkých autorů vychází pouze z děl Chrétiena de Troyes. Americký historik zabývající se artušovskou tematikou Roger Sherman Loomis napsal dílo „The Grail: from Celtic myth to Christian symbol“, ve kterém se rovněž zabývá křesťanskou tematikou v legendách. V neposlední řadě bych mohla zmínit dílo „The quest of Holy Grail“ od Pauline Maud Matarasso, které se opět věnuje rozboru konkrétních momentů legend a jejich náboženské symbolice. Kromě literárně a nábožensky zaměřené literatury dotýkající se artušovských legend můžeme najít také díla zaměřená na ryze historickou stránku legend, jako například „Arthur's Britain: history and archaeology“ od britského archeologa Leslie Alcocka, který se ve svém díle zabýval hlavně materiálními nálezy z doby bájného krále. Nebo také dílo „The Arthurian handbook“ napsané americkým

historikem Norrisem J. Lacym, britským kulturním historikem, Geoffreyem Ashem a specialistkou na dějiny umění, Debrou N. Mancoff.⁸

Při přiblížení života jednotlivých autorů středověkých artušovských legend jsem vycházela hlavně z předmluv a poznámkových aparátů vytvořených přímo pro jejich díla, které napsali Daniel H. Haigh ke Gildasovu „*The conquest of Britain by the Saxons*“, Daniel Samek pro „*Dějiny britských králů*“ Geoffreyho z Monmouthu, Jiří Konůpek vytvořil poznámky ke „*Cligése*“ a William W. Kibler k „*Arthurian romances*“ Chrétiena de Troyes a Jan Čaha doplnil příslušné pasáže k „*Artušově smrti*“ Thomase Maloryho. Dále mi při bádání o životě Gildase byly nesmírně nápomocny knihy „*St. Gildas of Ruys and the Irish regal chronology of the sixth century*“ napsaná Alfredem Anscombem a „*Old English Chronicles*“ od Allena Johna Gilese, oba autoři byli britští historikové a obě publikace byly napsány na konci 19. století.⁹

Ve své práci se chci přiblížit vybraným středověkým autorům a jejich dílům. Na základě rozborů těchto děl se následně pokusím o rekonstrukci konkrétních dvorských fenoménů, jakými jsou například prezentace krále, rytířství a postavení ženy u dvora. Následně, opět na základě jednotlivých interpretací, nahlédnu do náboženského prostředí dvora krále Artuše, ve kterém docházelo ke střetům mezi keltskou vírou a křesťanstvím.

Od doby středověku bylo napsáno mnoho děl na téma artušovských legend. Zde je nutné vysvětlit, že je nejedná o legendy zaměřené na popis života

⁸ Michael Baigent, Richard Leight, Henry Lincoln, *Svatá krev a svatý grál*, Praha 2006
Richard Barber, *The Holy Grail The History of a Legend*, Londýn 2005
Emma Jung, Marie - Louise von Franz, *The Grail legend*, Princeton 1998
Roger Sherman Loomis, *The Grail: from Celtic myth to Christian symbol*, Princeton 1991
Pauline Maud Matarasso, *The quest of Holy Grail*, London 2005
Leslie Alcock, *Arthur's Britain: history and archeology*, Middlesex 1973
J. Norris Lacy, Geoffrey Ache, Debra N. Mancoff, *The Arthurian handbook*, New York 1997

⁹ Daniel H. Haigh, in: *The Conquest of Britain by the Saxons*, Gildas, ed. Daniel H. Haigh, London 1861
D. Samek
Jiří Konůpek, Chrétien de Troyes a počátky evropského románu, in: *Cligés*, Chrétien de Troyes, ed. Jiří Konůpek, Praha 1967
William W. Kibler, Introduction, in: *Arthurian romances*, Chrétien de Troyes, ed. William W. Kibler, Londýn 1991
Jan Čaha, Poznámky, in: Thomas Malory, *Artušova smrt*, ed. E. Vinaver, Praha 1997
Alfred Anscombe, *St. Gildas of Ruys and the Irish regal chronology of the sixth century*, Londýn 1893
John Allen Giles, *Old English Chronicles*, Londýn 1906

svatořečené osoby. Jedná se o příběhy založené na pravdivém základu a to existenci vojevůdce a sjednotitele Artuše. Rozdíl je v tom, že bájný král nebyl nikdy svatořečen, není tedy součástí církevní tradice a příběhy z jeho života se dochovaly v mnoha odlišných verzích, zatímco většina legend o svatých se rámcově drží linie jeho života a činnosti. Británie byla velmi úrodnou půdou pro růst příběhů a čerpala z bohaté irské mytologie. Spojením těchto prvků došlo k rozvoji legend o bájném králi, jeho rytířích a mnoho dalších. I díky ústní lidové slovesnosti hrdinové přežili staletí a navzdory tomu, že postupem času společnost ztratila povědomí o původu některých prvků v legendách, se jejich příběhy stále rozvíjely a rostly. Právě proto, že dnes již málokdo ví, který prvek z příběhu vychází z reálného základu, vžilo se označení „legendy“. Za živelnost této tematiky můžeme poděkovat právě množství různých interpretací. Každý z jejich autorů promítal do legendy část svých představ o tom, jak to tenkrát bylo. Navzdory tomu, že takový přístup dílo leckdy vzdaluje od reality, nové prvky začleněné do příběhů jejich autory často získávají netušený význam. Artušovské legendy tak nabývají stále širšího rozměru. Pro kulturní a sociální dějiny je důležitá každá změna v legendě, která se nějakým způsobem uchytí v povědomí lidí a rozvíjí se dál. Každý takový detail nám totiž něco vypoví o společnosti té či oné doby. Legenda o králi Artušovi se tak stala jakýmsi zrcadlem jejích autorů, čtenářů i vypravěčů.

2. Vybraní autoři artušovských legend

2.1. Gildas

O životě Gildase toho není mnoho doloženo. Jak říká Stevenson v předmluvě k jednomu z originálních latinských vydání Gildasova díla, nejsme schopni s jistotou mluvit o Gildasově původu, jeho zemi, době, ve které žil, nebo dokonce o jeho přesném jméně.¹⁰ Avšak dochoval se spis „Vita S. Gildae“,¹¹ jehož autorem je kronikář Caradoc z Lancarvanu působící v první polovině 12. století a kromě životopisu Gildase se ve své tvorbě věnoval také historii panovníků, kteří usedali na waleský trůn od počátku 8. století¹². Ze zmíněného životopisu se dozvídáme, že Gildas se nejspíš narodil v kmenovém království na území Skotska zvaném Alban a studoval v Deheubarth ve středověkém Walesu. Období Gildasova života se dá rozdělit do tří období misijního úsilí. Ve svém mládí se stal misionářem působícím v severní části britské provincie Eoman. V pozdějším věku založil klášter v Ruys, který sloužil jako vzor pro tehdejší podobné církevní organizace. Dále nás zmíněný životopis přibližně směřuje k dataci klerikova působení a to prostřednictvím informace, že před smrtí Sv. Brida navštívil Irsko. A ke smrti zmíněného světce došlo v roce 508 nebo 509 n. l.¹³ Poté se zúčastnil množství náboženských poutí po britských ostrovech a své putování zakončil v Armorice¹⁴, kde strávil posledních 24 let svého života.

Význam Gildasova působení v církevním životě je patrný i z faktu, že téměř každá obec, kterou za svůj život navštívil, toužila vlastnit ve své knihovně alespoň jedno vydání spisu o jeho životě. A právě prostřednictvím těchto spisů pocházejících od mnichů z různých oblastí Británie, dochází k rozrůznění příběhů o Gildasově životě. Z tohoto důvodu vydal Otec John Colgan v první polovině 17. století spis nesoucí název „Acta Sanctorum Hiberniae“¹⁵, ve kterém se pokusil utřídit všechny dosažitelné informace o Gildasově životě. Alfred Anscombe nás

¹⁰ Giles J. A., s. 7

¹¹ Anscombe A., s. 31

¹² Reno Frank D., *Arthurian Figures of History and Legend*, Jefferson 2011 s. 205

¹³ Geoffrey z Monmouthu, s. 32

¹⁴ území dnešní Francie mezi řekami Seinou a Loirou, které bylo připojeno k tehdejší Británii

¹⁵ Anscombe A., s. 34

ve svém díle seznamuje s problematikou Colganova spisu, kterou je nesouhlasící synchronizace uvedených životopisných dat Gildase. Vyplývá z nich, že kronikář by musel žít přes sto let. A. Anscombe na základě toho nastiňuje teorii, že Gildasové byli v dějinách Británie dva, Gildas Albanus, což by měl být autor „De excidio et conquestu Britanniae“ a Gildas Badonicus, o kterém se toho mnoho neví. Díky těmto nesrovnalostem v datech uvedených v Colganově díle tak vzniklo mnoho dohadů o tom, zda došlo k chybě při prepisech jeho díla nebo zda skutečně existovali dva Gildasové.

Pokud by se jednalo o dvě osoby, pak víme, že Gildas Albanus byl synem krále Skotů, Pictů nebo Albanců, Nava. Ve svých třiceti letech odešel do Armoriky a v této době vládl Frankům Childeric jehož vláda nezačala dříve než v roce 464 n. l., kdy zemřel jeho předchůdce Aegidius. Z tohoto důvodu se Gildas Albanus nemohl narodit dříve než v roce 435 n. l. Poté se stal žákem sv. Patrika, který zemřel v roce 461 n. l. Pramenem pro tuto informaci jsou jediné Glastonburské archivy, rozsáhlá knihovna patřící ke Glastonburskému opatství, ve své době považovaná za mnohem modernější než knihovna sv. Augustina v Canterbury a spadala pod soukromé vlastnictví pána z Kentu.¹⁶ Tyto archivy nám však neumožňují přesně identifikovat všechny svaté tohoto území a doby. V roce 495 n. l. se stal panovníkem Armoriky Grallon a za jeho vlády Gildas založil klášter Ruy, kde později také zemřel. K jeho úmrtí podle některých badatelů došlo v roce 512 n. l., ale podle jiných to nemohlo být dříve než v roce 522 n. l. Pokud by tedy rok narození Gildase byl 435 n. l. a rok smrti 522 n. l., zemřel by ve věku osmdesáti sedmi let, což by byl na jeho dobu velice úctyhodný věk. Druhý, Gildas Badonicus se podle některých historiků, měl narodit až v roce 516 n. l. nebo 520 n. l.¹⁷, jeho dílo „De excidio et conquestu Britanniae“ je datováno do roku 564 n. l.¹⁸ a jeho smrt do roku 570 n. l.¹⁹

Je dozajista těžké odhalit, kde se skrývá pravda o Gildasově životě, neboť v Haighově edici Gildasova díla vydané v Londýně 1861 se v doplňujících komentářích dozvídáme, že Gildas se narodil okolo roku 425 n. l. Byl jedním

¹⁶ Giles J. A., *History of the Ancient Britons*, Londýn 1847, s. 4

¹⁷ tamtéž, s. 3

¹⁸ tamtéž

¹⁹ Anscombe A., s. 35

z dvaceti čtyř synů Pictského krále Naua. Studia započal ve své rodné zemi a poté šel studovat do Galie, kde strávil následujících sedm let. Po návratu na britské ostrovy založil školu, na které si získal mnoho žáků a stoupenců. Poté se vydal na pouť kázání napříč Británií, kterou zakončil v Pembrokeshire, kde také na pár let zůstal, dokud kolem roku 461 n. l., před narozením Sv. Davida, neodešel do Irska. Tam pokračoval ve svých kázáních a založil školu v Armagh. Zde však sám autor komentáře skromně dodává: „jak věřím.“²⁰

Je tedy nesmírně těžké a zároveň zajímavé snažit se dozvědět se něco o Gildasově životě a tvorbě. Můžeme se zde pokusit o krátké shrnutí informací, které se shodují u většiny badatelů. Víme tedy, že Gildas působil v druhé polovině 5. a v první polovině 6. století. Veškerá jeho misijní činnost měla velký vliv na rozvoj křesťanství v Británii, Irsku a Armorice. Založení kláštera v Ruy se stalo vzorem pro zakládání a fungování mnoha dalších církevních obcí. A taktéž zakládání škol mělo jistě nemalý význam pro rozvoj kultury této doby.

Jak již bylo řečeno, Gildasovo dílo je kronikou z počátku 6. století, napsanou v latinském jazyce a nesoucí název „De excidio et conquestu Britanniae“. Autor zde popisuje dějiny Británie od jejího dobytí Římany až do své současnosti. Dalo by se říci, že dílo má tři roviny, shrnutí dějin, kritiku nedostatků jednotlivých panovníků a kritiku duchovenstva raně středověké země. Z tohoto rozčlenění knihy se dá vypozařovat, že zřejmě při svém vzniku nebylo určeno pouze pro předání informací o dějinách země dalším generacím, ale mělo též za úkol předat čtenářům tehdejší doby jakési morální poselství o chování panovníka a církve. Pokud bychom si položili otázku, z čeho Gildas při své práci čerpal, tak nám na ni odpovídá sám autor na začátku čtvrté kapitoly, kde říká, že neměl k dispozici žádné kroniky nebo spisy přímo z jeho země, protože všechny byly spáleny nepřítelem nebo převezeny do exilu. Toto sdělení patrně potvrzuje teorii, že své dílo Gildas napsal v Armorice, kam coby do exilu byly převezeny některé starší britské písemnosti. S tím však nesouhlasí Daniel H. Haigh, který trvá na tom, že Gildas kroniku napsal v Irsku a hlavním pramenem mu byla svědectví pamětníků.²¹ Dalším neopomenutelným rysem kroniky je, že se téměř vyhýbá

²⁰ Daniel H. Haigh, s. 296

²¹ tamtéž, s. 298

udávání konkrétních dat a jmen. Až na pár výjimek nám tyto detaily zůstávají skryty.

Největší význam tohoto díla zřejmě spočívá v tom, že je to jedna z mála písemných památek, která se z 5. – 6. století dochovala až do dnešní doby. I z tohoto důvodu je stále vyhledávána a připomínána historiky celé Evropy a nejen Velké Británie. Pochopitelně nejhodnotnější částí celé kroniky je pro nás její konec. Čím více se ve svém díle autor blíží době, kterou sám zažil, tím větší význam pro nás tyto pasáže mají.

2.2. Geoffrey z Monmouthu

O životě a díle Geoffrey z Monmouthu toho téměř s jistotou víme mnohem víc, než tomu bylo u Gildase. Autor byl velšského nebo bretoňského původu. Jeho působení je spjato s městem Monmouth, které neslo též velšský název Trefynwy, a které se nachází v Gwentu v jižním Walesu. Není nám však známo, zda se ve městě i narodil nebo zde pouze přebýval po dobu svého života. Rok jeho narození je kladen kolem roku 1100. První dochované zmínky o autorovi, pocházejí z let 1129-1151 ze šesti listin, které se vztahují k církevním sídlům v okolí Oxfordu, která ve své době přitahovala myslitele a učence. Domníváme se tedy, že i Geoffrey zde strávil 22 let svého života. Ve dvou z listin se u Geoffreyho z Monmouthu objevuje titul magister, to by mohlo poukazovat na fakt, že Geoffrey byl kanovníkem světské koleje sv. Jiří. Je tedy patrné, že v církevní hierarchii dosáhl nemalých úspěchů. V roce 1140 se stal arciděkanem a v roce 1151 se stal biskupem u sv. Afasy ve Flintshire²² v severním Walesu. K jeho vysvěcení však došlo až v roce 1152 ve Westminsteru. Dále se autorovo jméno objevuje mezi signatáři Westminsterské smlouvy podepsané roku 1153 císařovniným synem Jindřichem a králem Štěpánem. Posledních pár let svého života zřejmě Geoffrey prožil v Londýně a pravděpodobný rok jeho smrti je 1154 nebo 1155.²³

²²velšsky označováno jako Llanelwy

²³D. Samek, s. 12 - 13

Události počátku 12. století měly jistě nemalý vliv na kulturu, politiku i dobovou náladu země a tím i na samotného autora při jeho tvorbě. On sám sice nezažil bitvu u Hastings, ke které došlo roku 1066, kdy si Vilém Dobývateľ spolu s Normany podmanil anglické území, avšak důsledky této události měly stále značný vliv na společnost Geoffreyho doby. Jedním z mnoha byl fakt, že po Vilémově boku stálo 5 nebo 6 tisíc rytířů, kteří byli za svou věrnost obdarováni půdou odebranou jejím původním držitelům. Proti tomu se majitelé půdy bouřili a jejich povstání byla krvavě potlačována. Celkově však lze říci, že správa země se posunula na vyšší úroveň a to i díky výkonným zástupcům, takzvaným „justiciářům“²⁴, jmenovaným panovníkem do jednotlivých oblastí. V důsledku změn v držení majetku tak zákonitě došlo i k mnohým změnám hospodářským i sociálním. Jednou z velmi podstatných změn bylo jazykové rozvrstvení země. Vyšší vrstvy jako panovnický dvůr, šlechta, církve, soudci a úředníci mluvili francouzsky a latinsky, avšak lid si ponechal původní anglo-saský dialekt, který se však velmi pružně vyvíjel.

Geoffrey z Monmouthu byl při psaní „Dějiny britských králů“ jistě ovlivňován mnoha událostmi odehrávajícími se v Británii po nástupu Viléma a jeho dědiců na trůn. Je více než pravděpodobné, že se rozhodl sepsat kroniku Británie, aby tak povzbudil národní smýšlení ve své zemi. Je také více než zřejmé, že sám autor podléhal silnému vlasteneckému citění a to převážně v tom, jakým způsobem ve svém díle vyzdvihuje sílu a odhodlání Britů vzepřít se římskému područí, jak jim velí jejich národní hrdost. Jak řekl Artuš: „... já naproti tomu soudím, že Řím má odvádět dávky mně, poněvadž moji předkové kdysi Řím dobyli a ovládli.“²⁵ Británie se postavila Římskému útlaču již v první polovině 5. století a to pod praporem knížete Vortigerna, který si zval na pomoc saská knížata Hengista a Horsa, kteří se však posléze obrátili proti němu. Právě Artuš je často prezentován jako ten, kdo vyhnal Římany ze země, ale my dnes víme, že Arturios neboli Artuš nebojoval s Římany, ale se Sasy a dalšími výbojnými kmeny, které útočily na Anglii. Římané postupně opouštěli zpustošenou zem sami. Pokud však chtěl Geoffrey probudit v lidech vlastenectví a onu národní hrdost, jako významný pomocník mu posloužila legenda o síle Britů porazit Římské impérium. Možná,

²⁴ Geoffrey R. Elton, *Angličané*, Praha 2000, s. 50

²⁵ tamtéž, s. 164

že se svým dílem snažil nabádat britský lid, aby pod nadvládou Normanů nezapomněl, kým skutečně je a možná chtěl lidu vštípit myšlenku na opětovné uchopení moci ve své zemi. Tato poselství však v jeho díle spatřujeme dnes, zda to skutečně byl autorův záměr, zůstává spekulací. Pasáže týkajících se křesťanství se zřejmě v kronice začaly vyskytovat z důvodu náboženské reformy, ke které došlo. Ta totiž naznačovala, že na britském pojmání víry je cosi chybného, autor chtěl tedy možná ukázat lidem, že i silný král Artuš byl dobrý křesťan jako všichni jeho druzi. Na druhé straně mytické prvky v podobě Merlina a Avalonu mají jistě původ v lidovém vyprávění.

Kronika „Dějiny britských králů“ byla dokončena v roce 1136. Co se týká informačních zdrojů Geoffreyho z Monmouthu, on sám tvrdí, že mu předlohou byl starý britský rukopis nesoucí název „Černá kniha Carmarthenu“, „který mu daroval arcijáhen Walter z Oxfordu a který si přeložil z britského jazyka (velštiny?) do latiny, přičemž zdůrazňuje, že se snažil, aby mnohé ze způsobu vyprávění své předlohy zachoval.“²⁶ Jak říká sám autor: „O těchto událostech, nejvznešenější pane hrabě, si Geoffrey z Monmouthu ovšem dovolí pomlčet. Převypráví však, byť jen stručně a prostým slohem podle toho, co našel ve zmíněném britském spise a co slyšel od Waltera z Oxfordu, muže sečtělého a historie znalého.“²⁷ Tento starý rukopis je v jedné své kopii zachován dodnes a je uložen ve Walesu. Ze závěru jeho kroniky se dozvídáme o jeho znalosti děl historiků téže doby, a to například Vilémema z Malmesbury a Henryho z Huntingdonu, autora „Historia anglorum“ z roku 1129. Dále připomenou díla Gildase a Nenias, se kterými byl Geoffrey jistě také seznámen a inspiroval se jimi. Shrnutí dějin podle Geoffreyho z Monmouthu je podané ve velmi stručné, avšak výstižné formě, o tom svědčí i to, že celá kronika od příchodu Trójanů do Británie až do roku 682 n. l., kdy zemřel britský král Cadwallader, je obsažena na pouhých 206 stranách dnešního knižního formátu. Přímo o záležitostech týkajících se krále Artuše pojednává na zhruba šedesáti stranách. Pokud bychom tedy měli pouze v krátkosti charakterizovat literární formu, není zde použito žádného jazykového zkrášlování díla v podobě bohatých nadnesených výrazů a přílišných až neuvěřitelných popisů bitev a podobně.

²⁶D. Samek, s. 6

²⁷Geoffery z Monmouthu, s. 184

K tvorbě Geoffreyho z Monmouthu není připisována jen zmiňovaná kronika, nýbrž napsal i mnoho dalších děl. Například známé „Prophetia Merlini“²⁸ neboli „Merlinova proroctví“, které bylo dokončeno v roce 1135 a původně vyšlo jako samostatný text, ale později bylo některými editory začleňováno do „Dějín britských králů“. Spisy různých proroctví měly u britských Velšanů velkou tradici. „Prophetia Merlini“ je pravděpodobně inspirováno „Armes Prydein“, prorockou básní z 10. století připisovanou Myrddinovi, o kterém se zmiňuje i Nennius ve svém díle „Historia Britonum“ z 9. století. Tato báseň se dochovala dodnes dokonce ve dvou verzích. V neposlední řadě téměř na sklonku svého života, pravděpodobně v roce 1150, napsal Geoffrey z Monmouthu dílo pod názvem „Vita Merlini“, tedy „Merlinův život“, o kterém se neví, kdy přesně bylo dokončeno, ale předpokládá se, že v roce 1148 nebo 1151. Zde již není pochyb, že se jedná o vlastní uměleckou tvorbu autora inspirovanou starými lidovými pověstmi tradovanými především na území Walesu. Dílo je napsáno latinsky a je ve své podstatě rozsáhlou básní, kterou tvoří téměř 1500 hexametrických veršů.

Dílo „Historia regum Britanniae“ Geoffreyho z Monmouthu mělo nesmírné ohlasy napříč staletími. Zachovalo se ve více než 200 opisech a do konce 12. století se četlo po celé Evropě a dokonce až ve vzdálené Byzanci. Kolem roku 1190 se však navzdory všem úspěchům knihy vyjádřil William z Newburghu, autor „Historia rerum Anglicarum“, o díle nelichotivě poznamenal, že vše, co se v něm nachází, je vymyšlené za účelem polichotit Britanům. A tento dějepisec nebyl jediný, kdo se již v tak brzké době stavěl k dílu skepticky. Dalším, kdo se vyjadřoval v neprospěch faktické důvěryhodnosti kroniky, byl kostelník Gerald z Walesu. Ve svém díle „Journey through Wales“²⁹ Geoffreyho otevřeně napadá. Avšak navzdory těmto štiplavým kritikám mělo Geoffreyho dílo úspěch. Můžeme vypozařovat jeho inspiraci v mnoha dílech následujících, jejichž autory byli například Wace, autor díla „Roman de Brut“, Chrétien de Troyes, Layamon, který přeložil dílo Wace do archaické středověké angličtiny, Wolfram z Eschenbachu, německý minesenger a autor románu „Parzival“ a sir Thomas Malory.

²⁸D. Samek, s. 7

²⁹tamtéž, překlad „Cesta napříč Walesem“

2.3. Chrétien de Troyes

O životě francouzského básníka, Chrétiena de Troyes se mnoho informací nedochovalo. Víme hlavně to, co na sebe autor sám prozradil v úvodech nebo poznámkách svých děl. Zřejmě se narodil mezi lety 1130 a 1135. V období 12. století se Francie těšila míru a rozvoji veškerých oblastí kultury. Chrétien, jak sám tvrdil v díle „Erec a Enida“, pocházel z města Troyes³⁰ ležícího východně od Paříže a řeky Seiny. Toto tvrzení se zdá pravdivé vzhledem k místnímu nářečí západní Champagne, které autor používal ve svých básních. Chrétienovi se dostalo dobrého klerického vzdělání, avšak není zaznamenáno, že by ke svému jménu přikládal nějaký církevní titul. Další dochovanou informací ze života básníka je jeho působení na dvoře Jindřicha I., hraběte Šampaňského. Mnohá ze svých děl psal na objednávku Jindřichovy manželky Marie Šampaňské, dcery Eleonory Akvitánské a francouzského krále Ludvíka VII. Pravděpodobně někdy po roce 1174 Chrétien opustil Troyes a přesunul se ke dvoru Filipa Alsaského, hraběte flanderského, kde na objednávku samotného hraběte napsal dílo „Perceval aneb Vyprávění o grálu“. O roce smrti Chrétiena de Troyes se vedou dohady, avšak předpokládá se, že k ní došlo v roce 1190. Obě hrabství, ve kterých Chrétien za svého života působil, byla velmi ctižádostivá a prosperující. Nebezpečím pro královskou moc tehdejší Francie se stávalo království anglo-normandské, které po sňatku Eleonory Akvitánské a Jindřicha II. Plantageneta zahrnuje pod jedinou vládu území Anglie a západní Francie.³¹

Francie v průběhu 12. století podléhala množství změn. Docházelo k nemalému rozvoji v hospodářských oblastech zapříčiněnému hlavně růstem počtu obyvatel. Postupně se zdokonalovalo zemědělské náčiní. Ve velkém se zaváděly vodní mlýny kvůli mletí zrn. Přímo v Troyes, básníkově rodišti, jich bylo mezi léty 1157 a 1191 zbudováno jedenáct.³² Stejnou rychlostí jako venkov se však vyvíjela i města a to díky stále silnějšímu významu obchodu. Nemalé byly i změny v duchovním a sociálním prostředí Francie. Právě díky celkovému zbohatnutí země získaly možnost se vyvíjet i jednotlivé společenské vrstvy. Pro nás je

³⁰od 9. století hlavní město hrabství Champagne

³¹Konůpek J., s. 8

³²André Joris, Rozkvět 12. století (1075-1180), in: *Dějiny Francie: od počátků po současnost*, ed. Georges Duby, Praha 2003, s. 182

důležitý rozvoj rytířské kultury, která ovlivňovala tvorbu Chrétiena de Troyes. Rytíři totiž nyní disponovali značným majetkem a to jim umožňovalo pořídit si vlastní panství, vydržovat si ve své blízkosti množství sluhů, svých spolubojovníků a ostatní společnosti a taktéž bohatě obdarovávat kostely a kláštery.³³ V rámci společenských událostí organizovaných rytířskou vrstvou se ve stále větší míře konaly turnaje, které se těšily stále větší oblibě. Rozvoj nové podoby této společenské vrstvy měl vliv i na umění a zvláště pak na literaturu. 12. století bylo pro Francii celkově obdobím nejen hospodářského ale i duševního pokroku. Společnost konce tohoto století se v mnohém lišila od jejích jen o sto let starších předků.

Navzdory hospodářskému a sociálnímu pokroku se však politická situace země nenacházela ve zcela ideálním stavu. Francie nebyla jednotná, byla rozdělena na dvanáct domén, v jejichž čele stáli vládcové s titulem vévody nebo hraběte. Součástí těchto celků byla ještě menší hrabství, která mohla přenášet svá práva na kastelány, kteří tímto získávali stále větší moc.³⁴ Král byl de facto také pouze jedním z hrabat a vévodů a ve své správě měl oblast Ile-de France³⁵. Největší hrozbu pro panovníka představoval, již zmíněný, hrabě z Anjou Jindřich Plantagenet, za kterého se provdala Eleonora Akvitánská hned po rozvodu s Ludvíkem VII. Tento sňatek totiž normandskému vévodovi dával více majetku a statků, než jakými oplýval samotný panovník. V roce 1154 se Jindřich stal i anglickým králem a nebezpečí konfliktu bylo ještě větší. Nakonec se však Jindřich v témže roce vzdal titulu vévody akvitánského a tím skončila rivalita mezi oběma panovníky a od tohoto roku Ludvík VII. neutrpěl žádné ztráty.³⁶

Díla Chrétiena de Troyes zaměřená na artušovskou tematiku tvoří pět románů „Cligés“, „Erec a Enida“ z roku 1168, „Lancelot aneb Rytíř na káře“, „Yvain aneb Rytíř a lev“ a „Perceval aneb Vyprávění o grálu“. Všechna tato díla byla napsána v rozmezí let 1160 a 1190 vycházela z keltské mytologie, avšak zakotvené v realitě 12. století a čerpala z antické a nově módní bretonske³⁷ fantastiky³⁸. Jak

³³ tamtéž, s. 199

³⁴ Marc Ferro, *Dějiny Francie*, Praha 2006, s. 53

³⁵ oblast mezi řekami Oisou a Loirou

³⁶ A. Joris, s. 193

³⁷ tzv. bretonské romány se vyznačovaly tím, že měly jednoho hrdinu, který se objevoval ve více příbězích

jsem se již zmínila, Chrétien de Troyes byl prvním autorem, který představil světu tak zvaný Svatý Grál, tedy nádobu, ze které pil Ježíš Kristus při poslední večeři Páně. Také stojí za připomenutí, že „Erec a Enida“ byl ve své době první francouzský artušovský rytířský román. Velký význam pro nás má taktéž dílo „Lancelot aneb Rytíř na káře“, které bylo napsáno mezi lety 1164 a 1173 pro Marii Šampaňskou. Tento příběh v podání Chrétiena má podobně jako „Perceval aneb Vyprávění o grálu“ své prvenství v umístění dvora krále Artuše na bájný hrad Kamelot a také je prvním dílem, které popisuje milostný román mezi Guenevrou, královskou manželkou Artuše a Lancelotem, Artušovým prvním rytířem. Právě v tomto díle se přesouvá do popředí motiv dvorské lásky, který na sever Francie přinesla z jihu právě Marie Šampaňská, dcera Eleonory Akvitánské, která se roku 1164 provdala za Jindřicha I. Štědrého.³⁹ Chrétien de Troyes však zřejmě román „Lancelot aneb Rytíř na káře“ nedokončil. Posledních asi 1000 řádků s jeho svolením a konzultacemi údajně dopsal Godefroy de Lagny⁴⁰. Dodnes však nevíme, kdo autorův pokračovatel byl a nebo zda Chrétien dílo dopsal sám ale pod tímto pseudonymem. Stejně nedokončeným zůstalo i dílo „Perceval aneb Vyprávění o grálu“, zde však důvodem byla pravděpodobně smrt autora. Příběhu se poté ujali jiní francouzští básníci a dokončili jej.

Tvorbu Chrétiena de Troyes netvoří jen rytířské příběhy ze dvora krále Artuše. V úvodu románu „Cligés“ nám autor sděluje, že se taktéž věnoval překladu Ovidiovy „Proměny“ a „Umění milovati“ do francouzského jazyka, které dokončil roku 1158. Také psal o králi Markovi a bájném Tristanovi a Isoldě. Avšak množství jeho děl bylo ztraceno a do dnešní doby se nedochovalo. Chrétien de Troyes je nesmazatelně zapsán do dějin literatury, protože dovedl k dokonalosti nový literární druh 12. století a tím byl tak zvaný veršovaný dvorský román.

Zůstává nám otevřená otázka, z čeho čerpal. Bretonských památek ve starofrancouzském písemnictví bylo velmi málo. I když v prologu k románu „Cligés“ Chrétien přímo uvádí, že při tvorbě příběhu čerpal ze spisu uloženého

³⁸Norris J. Lacy, Geoffrey Ashe, Debra N. Mancoff, *The Arthurian handbook*, New York 1997, s. 66

³⁹Konůpek J., s. 11

⁴⁰Chrétien de Troyes, *Arthurian romances*, ed. W. W. Kibler, Londýn 1991, s. 294

v knihovně v kostele sv. Petra v Beauvais,⁴¹ nejpravděpodobnější se zdá teorie, že vycházel převážně přímo z keltských vzorů předávaných bretonskými pěvci⁴². Zde můžeme zmínit, že i autor sám měl k těmto uměleckým projevům blízko. Jeho tvorba nebyla pouze epická, ale napsal i několik lyrických skladeb. O dvou jeho lyrických písních, „Láska ten svár a stálý boj“ a „Láska, která mě rozvrátila“, se dá říci, že jsou typickými vzory trubadúrského umění. Předpokládá se, že tyto dvě básně jsou jen zlomkem z autorovy lyrické tvorby, které se dochovaly do dnešních dnů. Jeho talent k lyrické tvorbě je však zřejmý i v některých pasážích z jeho epické tvorby, například: „Kdo žije mezi lidmi, pány, musí být k lhaní odhodlaný. Tak srdce mé též musí pískat, když si chce lásku pána získat.“⁴³

Veškerá tvorba Chrétiena de Troyes má pro nás při zkoumání kulturních a sociálních fenoménů artušovské doby velký význam, neboť nám poskytuje podrobný popis feudální společnosti a jejího života. Jak již bylo jednou zmíněno, Chrétien sám nikdy Anglii nenavštívil, avšak přesto díky svému důkladnému studiu ve svých dílech naprosto precizně popisoval krajinu a města této země a nejen její. V románu „Cligés“ hlavní hrdina pochází z Cařihradu, kde také příběh začíná, poté se přesouvá z Byzance do Artušovy říše a pak do Řecka a Německa. Zda však Chrétien někdy navštívil tyto další dvě země, se zdá být nepravděpodobné. Domníváme se, že největší místopisné znalosti získal nejen díky studiím, ale hlavně svým pobytem ve městě Troyes, kde se nacházely na svou dobu obrovské trhy, kam se svým zbožím přicházeli mnozí cestovatelé a vyprávěli o dalekých krajinách. Dalším zdrojem pro Chrétienovy znalosti britského zeměpisu mohla být čilá korespondence, kterou udržoval s Henrym z Blois, opatem z Glastonbury z let 1126 až 1171 a zároveň biskupem z Winchesteru z let 1129 až 1171.⁴⁴ Další zajímavostí pro nás může být i fakt, že Henry z Blois byl také v kontaktu s Geoffreym z Monmouthu a Williamem z Malmesbury, dalším autorem zabývajícím se dějinami Británie.⁴⁵ Je tedy celkem možné, že prostřednictvím těchto vztahů získával Chrétien další inspiraci pro svá díla.

⁴¹Kibler W. W., s. 9

⁴²Konůpek J., s. 15

⁴³Chrétien de Troyes, *Cligés*, ed. J. Konůpek, Praha 1967, s. 153

⁴⁴Kibler W. W., s. 5

⁴⁵tamtéž, s. 6

2. 4. Thomas Malory

Podobně jako u Chrétiena de Troyes i u Thomase Maloryho se pro nás stávají nemalým zdrojem informací o jeho životě jeho vlastní vpisky mezi kapitolami jeho díla. Například: „Takto končí vyprávění o svatém grálu, jež jest jedním z nejpravdivějších, jaké kdy bylo zapsáno na tomto světě, kteréž stručně zpracoval podle francouzského rytíř pan Tomáš Malleorré. Ó milostivý Ježíši, pomoz mi mocí svou! Amen.“⁴⁶ Nejen z těchto poznámek však lze vyčíst, že Thomas Malory pocházel z Newbold Revel u Monks Kirby ve warwickém hrabství a narodil se zřejmě tamtéž kolem roku 1400. V roce 1442 byl pasován na rytíře a roku 1445 poprvé zasedal v parlamentu. Sir Malory byl ve výboru, který posuzoval zprošťování obyvatel od daní. Díky slabé vládě Jindřicha VI. bylo pro urozené šlechtice snadné obcházet zákon, a tak Malory nespravedlivě obvinil jednoho muže a okradl ho. Za tento čin byl odsouzen, avšak dokázal se vyhnout trestu.

Pokud bychom se pokusili si přiblížit situaci v Anglii 15. století, možná bychom zjistili, že to nebyla jen amorálnost autora, co ho vedlo k jeho zločinnému chování. Situace ve warwickém hrabství byla po smrti hraběte Richarda Beauchampa v roce 1439 bezútěšná. Protože dědic byl ještě dítě, zůstalo hrabství bez pevné ruky. Vévoda z Buckinghamu se pokusil o nastolení řádu, ale proti němu se postavila opoziční frakce, a tak se hrabství dále zmítalo v chaosu. Thomas Malory nebyl rozhodně jediný, kdo se snažil z nestabilní situace vytěžit co nejvíce. Tyto nepokoje se však netýkaly jen oblastí tzv. Midlands a situace se neuklidnila ani se změnou vlády za nástupu Eduarda IV. Rody, které byly u moci v jednotlivých hrabstvích, se často dostávaly do střetů, které končily leckdy krvavě.

Malory byl aktivním účastníkem mnoha bojů a to ať už se jednalo o bitvy, které byly součástí stoleté války mezi Anglií a Francií, nebo později války růží. Tyto zkušenosti mu byly jistě inspirací k bohatým popisům bitev v jeho díle. Sir Thomas Malory dále sloužil ve francouzských válkách po boku Richarda Bauchampa, hraběte z Warwicku. Zpočátku stál ve válkách růží na straně

⁴⁶Thomas Malory, *Artušova smrt*, ed. E. Vinaver, Praha 1997, s. 343

yorkského hraběte z Warwicku. Neznámé okolnosti ho však přiměly přestoupit na druhou stranu. Tento fakt dokládají seznamy odpůrců yorkského režimu z let 1468 a 1470. Protože zřejmě v roce 1433 nebo 1434 zemřel Thomasův otec, a on se stal hlavním držitelem rodového majetku, tak jako hlava rodu měl velmi dobré konexe, díky kterým po příchodu yorkského rodu k moci sir Malory nebyl popraven, ale jen uvězněn na doživotí. Jeho část však zůstala v držení jeho manželky a po její smrti v sedmdesátých letech přešly veškeré statky na jeho nezletilého vnuka.

K otázce, proč byl vlastně sir Thomas Malory souzen, se vyjadřuje bristolský univerzitní profesor středověkých dějin, Charles D. Ross, který ve své knize „*The Wars of Roses*“⁴⁷ tvrdí: „Autor *Le Morte d'Arthur* byl třikrát členem parlamentu a byl to hejsek a rebel. Byl odsouzen za znásilnění a vydírání, jehož se dopustil s velkou skupinou lapků, kteří se pokusili unést a zavraždit vévodu královské krve. Malory kradl dobytek a terorizoval klášter.“ Ve vězení nakonec autor strávil dvě desetiletí, ale zdá se, že ani zde nebyly pro něj podmínky nijak kruté. Dalo by se říci, že mělo podobu spíše vězení domácího. Postupem těchto dvaceti let byl několikrát přemístěn, pobýval nejdříve v londýnském Toweru, Ludgate, Marshalsea a poté v Newgate. V posledním zmíněném vězení pravděpodobně zemřel, neboť 14. března roku 1471 byl pohřben v nedalekém kostele. Vězení Newgate, ležící v Nové bráně městských hradeb v Londýně, bylo na popud lordmayora Richarda Whittingtona přeměněno na instituci v mnohém se lišící od soudobých vězení. Podmínky zde byly pro vězně o mnoho příznivější. A právě to přispělo k tomu, že původem zámožný a mocný muž, jakým sir Thomas Malory bezpochyby byl, se mohl těšit množství úlev. Jednou z nich byl přístup do nedalekého františkánského kláštera, kde přečetl značné množství francouzských rukopisů obsahujících vyprávění o králi Artušovi, které začal postupně zpracovávat do nové podoby. Tento fakt potvrzuje i E. K. Chambers ve svém díle „*Malory and Fifteenth-Century Drama*“⁴⁸. Díky tomu pro nás Maloryho práce získává ještě více na významu, protože značné množství původních rukopisů se do dnešní doby nedochovalo, a tak se k nim dostáváme alespoň zprostředkovaně skrze Maloryho dílo.

⁴⁷ Charles Derek Ross, *The Wars of Roses*, Londýn 1986

⁴⁸ Edmund Kerchever Chambers, *Malory and Fifteenth-Century Drama*, Oxford 1990

Sir Thomas Malory za svůj život napsal pouze jedno dílo, které nese název „Artušova smrt“, v originále „Le Morte d'Arthur“, neboť bylo původně napsáno ve francouzském jazyce. Sám Malory chtěl dát knize název „Kniha krále Artuše a jeho vznešených rytířů Kulatého stolu“, ale William Caxton, vydavatel a tiskař, dílo přejmenoval. Román se pravděpodobně poprvé dostal ke čtenářům v roce 1485. Někteří literární vědci si kladou otázku, jak je vůbec možné, že muž, který se tolikrát provinil proti zákonu, napsal dílo plné pasáží oslavujících rytířské ideály cti a lásky. „Artušova smrt“ se rozkládá na téměř 500 stranách dnešního knižního formátu a všechny její kapitoly popisující hrdinské činy rytířů se těmito ideály jen hemží. Na tuto otázku však zřejmě nikdy nenalezneme odpověď.

Dílo má pro nás velkou hodnotu díky autorově způsobu psaní, který se vyznačuje rozsáhlými popisy událostí, sídel, odívání, turnajů, zbrojí a hlavně zvyklostí dvora. Podobně je tomu i u Chrétiena de Troyes, ale můžeme téměř říci, že Thomas Malory tyto pasáže dovedl k ještě větší detailnosti. Lze v nich však odhalit jisté anachronismy. Například při popisech odívání, zbrojí a turnajů si zcela jistě představíme dokonalý obrázek znázorňující dámu či rytíře 15. století, tedy doby Thomase Maloryho. K tomuto zkreslení jistě docházelo pod tíhou faktu, že autor nebyl dějepiscem vzdělaným v kultuře minulé doby, a tak dílu propůjčil atmosféru doby své. I tak má však pro nás dílo nevyčíslitelnou hodnotu, protože skrze tyto drobné nesrovnalosti se do něj promítají zkušenosti a představy samotného autora. Dílo „Artušova smrt“ podobně jako jeho předchůdci inspirovalo mnoho umělců nadcházejících staletí.

3. Prezentace dvorských fenoménů v artušovských legendách

Dvorská kultura v sobě skrývala množství nejen materiálních odkazů, ale také mravních a etických poselství. Dvůr a všichni jeho příslušníci měli ztělesňovat jakýsi ideální vzor pro ostatní poddané. Měl představovat vzor pro soukromý i společenský život světské i duchovní nobility, také určoval dění v rámci správy země, aplikace práva, zahraniční politiky či rozvoje umění.⁴⁹ Středověký dvůr byl navíc silně ovlivněn rytířskou kulturou, která se vyvíjela v závislosti na dvorské společnosti a následně se stylizovala do konkrétních projevů chování uzavřené společenské skupiny. Nejpatrnějšími projevy prezentace této rytířsko-dvorské kultury byly slavnosti, například turnaje a hostiny. Tyto společenské události byly vesměs pořádány velkým dvorem, jak se označovalo širší dvorské prostředí zahrnující i velmože a celou ostatní společnost pohybující se v okolí krále. Malým dvorem se pak nazývalo prostředí bezprostředně nejbližší panovníkovi, tedy dá se říci jeho domácnost.⁵⁰ Protože o detailech fungování malého dvora se v artušovských legendách nedozvídáme téměř nic, bude nás při jejich dalším zkoumání zajímat primárně prostředí velkého dvora, jehož součástí jsou i rytíři Kulatého stolu, množství dam a neopomenutelný čaroděj jako zástupce pohanské víry u dvora.

Ve své podstatě se jednalo o uzavřené prostředí řídicí se svými vlastními pravidly. Bájný Kulatý stůl sice zajišťoval rovnost mezi rytíři, ale tak jako vše i zákonitosti dvora podléhaly přísné hierarchii jeho účastníků. To bylo nejpatrnější při různých slavnostech nebo při audiencích u krále. Každý člen dvora měl své konkrétní postavení a podle toho se musel chovat k ostatním členům dvora a také se pohybovat pouze na tomto postavením určených místech.⁵¹ Neustále však docházelo k vzájemnému kontaktu mezi různě postavenými členy dvora a to hlavně prostřednictvím společenské prezentace. Dá se říci, že žádné vystupování členů dvora nebylo nahodilé, vše mělo svůj společenský řád. Historik Jan Zelenka

⁴⁹Dana Dvořáčková-Malá, *Dvory a rezidence ve středověku II.: Skladba a kultura dvorské společnosti*, ed. Jan Zelenka, Praha 2008, s. 30

⁵⁰tamtéž, s. 16

⁵¹Dana Dvořáčková-Malá a kolektiv autorů, *Dvory a rezidence ve středověku III.: Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009, s. 57

přirovnává fungování dvora k téměř naučeným divadelním rolím: „Svého druhu jedinečné jeviště, kde ideální model společenského řádu nabýval konkrétní podoby skrze symbolickou sebereprezentaci zúčastněných, vytvářelo prostředí dvora.“⁵² A nás nyní bude zajímat právě popis prezentací těchto společenských rolí v artušovských legendách, neboť veškeré fenomény spjaté se středověkým dvorem měly velký vliv na formování celé kultury a společnosti dané doby i mimo ni. Dvůr se stával jakýmsi pevným bodem, o který bylo možné se opřít, avšak sám stále podléhal určitým změnám. Jak řekl jeden dvořan anglického krále Jindřicha II.: „...dvůr skýtal pouze jednu jistotu, a to, že je stálý ve své nestálosti.“⁵³

Téměř všechna díla zaměřená na artušovské legendy jsou naplněna množstvím ukázek z dvorského života. Jak jsem se již zmínila, hlavně díla Chrétiena de Troyes a Thomase Maloryho nám nabízejí vcelku detailní popisy konkrétních dvorských fenoménů, avšak i díla zbylých dvou autorů nám mají k dané problematice mnoho co nabídnout. V následující kapitole se budu zabývat hlavně prezentací postavy krále ve středověké společnosti, fenoménem rytířství a v neposlední řadě postavením žen u dvora krále Artuše. Hlavně poslední dva řečené body jsou spolu úzce provázány. Pokud mluvíme o vzájemné provázanosti, je nutné si uvědomit, že existuje jistá analogie mezi všemi aspekty dvora. Celá tato privilegovaná část společnosti byla v úzkém kontaktu a její členové na sebe neustále působili. Zajímavé pak bude sledovat i vzájemné působení dvora a nově vznikající církve na britských ostrovech.

Jednotliví autoři kronik a legend o životě krále Artuše nám nabízejí odlišné pohledy na danou problematiku. Pokud nahlédneme do děl Gildase a Geoffreyho z Monmouthu, zjistíme, že oba kronikáři se spíše zaměřovali na věčnou stránku britské historie a o dvorské kultuře doby nám toho neprozradili tolik jako jejich mladší kolegové, i tak nám jsou však jejich díla v mnohém nápomocna. Jak jsem se již zmínila v předchozí kapitole, budeme se muset u děl svým vznikem notně vzdálenějších době krále Artuše potýkat s faktem promítání kultury autorova století do popisu dvorské společnosti legend. To můžeme pozorovat například u

⁵² tamtéž

⁵³ D. Dvořáčková-Malá, *Dvory a rezidence ve středověku II.: Skladba a kultura dvorské společnosti*, s. 13

„Artušovy smrti“ Thomase Maloryho nebo v poněkud menší míře u děl Chrétiena de Troyes. Navzdory tomu, že by se mohlo zdát, že toto promítání pozdějších kultur do staré legendy působí rušivým dojmem, pro nás je to spíše přínosem, protože to, jak si autoři 12. a 15. století představovali dobu krále Artuše, má pro nás také velký význam, neboť to vypovídá o jejich době samotné.

3.1. Prezence krále

Osobou, bez které by bezesporu žádné legendy neexistovaly, byl král Artuš. Panovník tak silný, chytrý, čestný a chrabrý, že si ho zapamatovaly celé generace po mnoho staletí. Pro postavu krále Artuše je typické, že byl také vojevůdcem, který sjednotil britské kmeny v boji proti roztahovačnému Římu a později proti Sasům, Anglům, Jutům a Piktům. Jak můžeme číst v „Dějinách britských králů“, kde Artuš takto promlouvá ke svým rytířům: „Mojí věrní, kteří jste Británii dokázali učiniti vládkyní třiceti zemí, blahopřeji vám k prokázané statečnosti, která, jak vidím, vám nikdy nescházela.“⁵⁴ Z pramenů, které se dochovaly, vyvstala otázka o Artušově původu. Někteří tvrdí, že byl velšský bojovník, rodák ze severní Británie, nejvyšší vojevůdce skotského království nebo snad římský generál, který natolik splynul s drsnou ostrovní zemí, že se v jejím zájmu postavil proti vlastní armádě. O pravdivosti tohoto tvrzení by mohly svědčit doklady o bitvě na blíže nespecifikovaném místě zvaném „Mons Badonicus“⁵⁵, kterou dovedl do vítězného konce tak řečený Artorius. Jako první se o této bitvě zmiňuje Nenius ve svém díle „Dějiny Britanů“ a další doklady nacházíme i v kronice „Waleské anály“ od neznámého autora, který podotýká, že ke střetu došlo v roce 516 n. l. W. S. Churchill v práci k dějinám Británie určil, že by se mohlo jednat o bitvu u „Mount Badon“⁵⁶, což bylo lokalizováno jako opevněné hradiště na pahorku Little Solsbury Hill poblíž města Bath v jižní Anglii. V každém případě prvním písemným pramenem, který nám nabízí podobu Artuše, jako nezapomenutelného krále je Gildas a Nenius. K položenému základu legendy se

⁵⁴ Geoffery z Monmouthu, s. 176

⁵⁵ Kenneth O. Morgan, *Dějiny Británie*, Praha 1999, s. 56

⁵⁶ Winston S. Churchill, *Dějiny anglicky mluvících národů: Díl první Zrození Británie*, Praha 1996, s. 55

poté nabalovalo množství dalších prvků prostřednictvím dalších autorů, kteří se ve svých dílech věnovali dané tematice. V množství těchto děl však můžeme nalézt společné aspekty Artušova života, a tím se nám začíná vytvářet prezentace tohoto bájného krále.

První role, ve které se Artuš prezentuje je tedy bojovník a vojevůdce. Artušovy válečné činy jsou vyzdvihovány hlavně v dílech Gildase, Nenia a Geoffreyho z Monmouthu. Musíme si Artuše představit jako válečníka 5. století, tedy bez lesklé zbroje a barevných praporů. Skutečnost raného středověku se přece jen lišila od představ 12. nebo 15. století, se kterými nás seznamuje Chrétien de Troyes a Thomas Malory. Bitvy byly tenkrát živelné a krvavé a sám vojevůdce, kterým Artuš byl, se jich účastnil po boku svých mužů: „Sám Artuš na sebe bere brnění, hodné samotného krále, a na hlavu si nasazuje zlatou přilbici s vyrytým drakem.“⁵⁷ Zde je Artuš jednoznačně popisován jako tzv. charismatický typ krále, který svým jednáním motivuje vojska k boji. Živelnost tehdejších bojů popisuje Geoffrey z Monmouthu v bitvě u Camlannu takto: „... promlouvali každý na své straně ke svým mužům, když se již nepřátelské oddíly střetly ve vzájemném útoku a a v započaté bitvě padala rána za ranou. Na obou stranách se rozpoutala nemilosrdná válečná řež, křik umírajících se rozléhal kolem a útočníci si počínali tak zuřivě a nelítostně, že popis těch událostí by byl velmi obtížný a skličující. Bojující rány rozdávali i dostávali, zabíjeli i umírali, a takto uplynula podstatná část dne.“ Dále pokračuje: „Strhla se nesmírně nelítostná bitva, do níž se vrhli téměř všichni vojevůdcové obou válčících protistran se svými oddíly.“⁵⁸

V Neniově díle „*Historia Britonum*“, které vzniklo kolem roku 830 n. l., je Artuš označován přízviskem „*dux bellorum*“⁵⁹, což by se dalo přeložit jako „vůdce bitev“. Celkem bylo zaznamenáno dvanáct velkých bitev, kterých se Artuš účastnil a kronikář Gildas je popisuje takto: „Pak válečník Artuš se svými vojáky a britskými králi bojoval proti nim, a ačkoli jich bylo mnoho vznešenějších než on, ještě dvanáctkrát proti nim vedl válku a vydobyl si vítězství v těchto bitvách. Jako první začal s bitvou u ústí řeky, která je zvaná Glem. Druhá, třetí, čtvrtá a pátá bitva byla u další řeky, která je v britském jazyce zvaná Duglas a nachází se

⁵⁷Geoffery z Monmouthu, s. 151

⁵⁸tamtéž, s. 186

⁵⁹J. Campbell, s. 175

v oblasti Inniis. Šestá bitva byla u řeky zvané Bassas. Sedmou bitvu proti nim vybojoval v lese Calidon, který je v britském jazyce pojmenován Cat-coit-Celidan. Osmou bitvu proti barbarům vybojoval v blízkosti hradu Guinnion a v té samé bitvě Artuš nesl obraz svaté Marie, Matky Boží, na svých ramenou po celé dny, dokud Pán Ježíš Kristus a svatá Marie, jeho matka, nepomohli, aby mnoho Sasů zahynulo v boji s tímto skvělým válečníkem. Devátou bitvu vybojoval ve městě Leogis, které je v britském jazyce zváno Cair Lion. Ale desátou bitvu svedl na březích řeky zvané Trat treuroit. Jedenáctou bitvu na hoře jménem Breguoin, kde bojovali v místě zvaném Cat-Bregion. Dvanáctou bitvu svedl Artuš nejvíce divoce proti Sasům a to na kopci Bath, na kterém v ten den odvážně padlo 440 mužů. Ani jeden z Britů mu nepomáhal, vykonal vše úplně sám, veden Pánem. Ale při všech svedených bitvách Britové protestovali proti tomu, aby vítězství bylo pouze jeho, neboť i oni byli skvělými válečníky.⁶⁰

Ve svém díle se o těchto největších Artušových bitvách zmiňuje i Nenius. Jeho popis těchto událostí se téměř neliší od Gildasova podání, shodují se i v pasáži, ve které Artuš nese na ramenou obraz svaté Marie. Popisy podobných událostí můžeme najít i v dobových prezentacích jiných panovníků jako například Konstantina nebo Chlodvíka a jedná se o tzv. topický typ krále, který se díky svým nábožensky motivovaným činům dočká boží pomoci. Téměř jediné, v čem se liší, je, že Nenius místo poslední bitvy pojmenovává jako již zmiňovaný Badon a mrtvých, které Artuš sám zabil, podle něj bylo 960. Zajímavostí je, že Nenius a zřejmě tedy i Gildas patrně při výčtu bitev čerpali z nějaké staré velšské bojové písně. K tomuto závěru došli badatelé při pokusech místa zeměpisně identifikovat, když si povšimli, že názvy v pořadí, jak je Nenius uvádí, se podezřele rýmují. Nutno také dodat, že téměř všechna místa, na kterých se odehrály tyto bitvy, se podařilo místopisně zařadit. Nejstarší autoři artušovských legend se tedy nevěnovali obšírným popisům průběhu bojů, jako tomu bylo u jejich mladších kolegů. Dvanáct bitev dokázali shrnout do jednoho odstavce. Avšak navzdory tomu i z nich Artuš vychází jako dokonalý vojevůdce a silný válečník.

Sir Thomas Malory se podrobněji věnuje popisu hlavně jednoho Artušova střetu a to legendární bitvy u Camlannu, avšak líčí ji zcela jiným způsobem než

⁶⁰Gildas, s. 278-279

jeho předchůdci. Po předešlých krvavých a krutých popisech nám jeho podání může připadat spíše úsměvné. „Artušova smrt“ říká, že oba vojevůdci se chtěli dohodnout a tak se s pouhými čtrnácti rytíři z každé strany sešli uprostřed bitevního pole mezi armádami. Dohodli se, že pokud jeden z mužů vytasí meč, bude to znamení pro protější armádu k útoku. Artuš i Mordred se dohodli na podmínkách míru, když v tom z křoví vylezla zmije a uštkla jednoho z rytířů do nohy, on na ni instinktivně vytasil meč a v tu chvíli se proti sobě armády rozjely a vypukla bitva. Sir Malory pak boj popisuje takto: „A nebylo nikdy žalostnější bitvy od těchto dob na zemi. Stále jen útočení a najíždění, bodání a sekání, a mnohé kruté slovo padlo z obou stran i smrtelný úder. Přesto však král Artuš mnohokrát projel vojem Mordredovým a počínal si na výsost znamenitě, jako urozený král si počínat má a nikdy za žádných okolností neumdlával. I pan Mordred toho dne konal své dílo a vystavoval se velikému nebezpečí.“⁶¹ I Malory tedy líčí Artuše jako velkého válečníka, i když nás může zarážet určitá naivita, se kterou událost popisuje. Sám Malory se zúčastnil mnoha bojů a možná právě proto, že věděl, jak kruté tyto střety jsou, se ve svém díle snažil upravit popis bitvy pro čtenáře. Taktéž byl možná sir Malory ovlivněn rodovými spory souvisejícími s Válkami růží, které sám zažil, a proto chtěl ve svém díle poukázat na jistou zbytečnost těchto sporů v rámci jednoho rodu a využil k tomu pokrevní spřízněnosti krále Artuše a uchvatitele Mordreda.

Chrétien de Troyes se oproti předchozím autorům nevěnuje ani jedné z těchto velkých bitev, které Artuš vybojoval. Vypráví hlavně o menších regionálních střetech mezi jednotlivými rytíři, ale nepopisuje žádnou téměř osudovou bitvu národů. Vlastně ani v jednom z jeho děl nevysílá do boje přímo krále. Artuš pouze vysílá své rytíře na dobrodružné výpravy, ale nikdy se sám žádné z nich neúčastní. V Chrétienově podání legend se tedy podoba Artuše jako válečníka a vojevůdce naprosto vytrácí. Vystupuje zde pouze jako státník, diplomat a manžel. Dokonce ani, když v díle „Lancelot aneb Rytíř na káře“ Maleagant unese Guinevru, autor nenechá Artuše, aby jel svou ženu zachránit sám, pouze vyšle Lancelota, aby tak učinil za něj.

⁶¹Thomas Malory, s. 455

Vedle prezentace Artuše jako vojevůdce a válečníka můžeme v citované ukázce, a nejen v ní, nalézt další z jeho významných rolí, a tou je křesťan. Pochopitelně pravděpodobnost, že pasáž popisující Artušovu zbožnost v dílech Gildase a Nenia, je pravdivá, se blíží nule. Ke christianizaci Británie došlo ve dvou vlnách roku 597 n. l.⁶², a to díky misii vedené převorem Augustinem, kterou vyslal papež Řehoř Veliký⁶³. Je nanejvýš patrné, že autor úmyslně popisoval pohanského krále jako vzor křesťanství kvůli soudobým čtenářům, kterým chtěl ukázat pravost relativně nové víry. Tato motivace byla zřejmá u všech pozdějších autorů a to hlavně od chvíle, kdy byl do legendy začleněn i příběh o hledání Svatého grálu, které bylo motivováno právě touhou Artuše po náboženské čistotě. Takto popisuje Thomas Malory zjevení grálu před Artušem: „Potom se král se všemi stavy vrátil domů do Camelotu... Pojednou zaslechli ránu a rachot hromu, že mysli, že hrad se řítí. A uprostřed toho dunění pronikl dovnitř sluneční paprsek sedmkrát jasnější, než jaký kdy spatřili ve dne, a všichni byli osvětleni milostí Ducha svatého... A v té chvíli vstoupil do síně svatý grál, přikrytý bílým sametem, ale nikdo z nich jej neviděl, ba ani toho, kdo jej nese. I byla celá síň naplněna libými vůněmi a každý rytíř měl takového jídla i pití, v němž si nejvíce liboval. A když byl svatý grál pronesen místností, náhle zmizel, že nevěděli, kam se poděl. Pak teprve nabyli zase dechu a král Artuš vzdal díky Bohu za milost, kterou jim byl seslal.“⁶⁴ Tímto autor jasně dává najevo, že Artuš a všichni jeho rytíři jsou hodni toho, aby se jim grál zjevil a byli osvětleni Duchem Svatým, což je posouvá do spirituální roviny, po které každý zapálený křesťan touží. Král a jeho druzi se tak stávají symbolickými vzory pro středověký křesťanský život.

Další neopomenutelný způsob prezentace Artuše v legendách je v úloze krále. V popisech jeho panování a stavu země se všichni autoři shodují. Za Artušovy vlády země vzkvétala, lid byl blažený a spokojený. Jeho panování bylo spravedlivé a řádné. Spolu s pány vybudoval bájný hrad Kamelot, ve kterém u kulatého stolu usedli ve vzájemné rovnosti. Král se tímto způsobem obklopil rytíři, které sám považoval za nejlepší a ti se stali jeho společníky u dvora a rádci v boji. Zároveň jim stanovil jistý mravní a morální kodex, kterým se měli řídit, pakliže chtěli v jeho společnosti setrvat. Zároveň však bylo královou povinností

⁶² Norman Davies, *Ostrovy: dějiny*, Praha 2003, s. 148

⁶³ Geoffery z Monmouthu, s. 190

⁶⁴ Thomas Malory, s. 279-280

také hmotně zabezpečit členy své družiny. To si můžeme doložit na následující ukázce z díla Thomase Maloryho: „... ustanovil král Artuš rytíře svého dvora a obdařil je bohatstvím a statky a uložil jim, aby se nikdy nedopouštěli násilností nebo vražd a vždy se chránili zrady, aby za žádných okolností nebyli krutí, ale dávali milost těm, kdož o milost prosí, pod trestem trvalé ztráty cti a přízně krále Artuše, a aby vždy byli ku pomoci paním, pannám a ženám urozeným a vdovám, posilovali je v jejich právech a nikdy jim nečinili násilí pod trestem smrti. A aby také nikdo se nepouštěl v boj chráně věc nepravou, z nižádného důvodu, ani pro statky tohoto světa.“⁶⁵ V tomto můžeme nalézt krom jasného stanovení morálních rytířských zásad a trestů za jejich porušení také odkazy na středověký lenní systém. Panovník obdarovával své rytíře půdou a oni mu za to na oplátku sloužili svými radami i pomocí v boji. V žádné ze zmiňovaných artušovských legend se však nesetkáme s popisem ceremoniálu rukoudání⁶⁶ ani s tím spojenou přísahou věrnosti.

Nyní se do popředí našeho zájmu posune právě Thomas Malory a Chrétien de Troyes, neboť tyto dva autoři se věnovali popisu společnosti a hospodářské situace země mnohem více než starší autoři. Hlavně první jmenovaný ve svém díle nešetří popisy podobných mravnostních přísah a dialogů mezi králem a jeho rytíři. Oproti tomu Gildas zůstává věrný popisu Artuše jako válečníka a o jeho konkrétních projevech vlády se nijak zvláště nevyjadřuje. Zato Geoffrey z Monmouthu při popisu korunovace Artuše arcibiskupem Dubricem zároveň líčí ctnosti nového panovníka takto: „V té době byl Artuš patnáctiletý mladík, nad jiné odvážný a šlechetný, a jeho vrozená dobrota mu získávala takovou oblibu, že ho milovali téměř všichni lidé v zemi. I po své korunovaci zůstal nadále věren dřívějším zvykům a rozdával velkorysé a štědré dary. Hruly se k němu takové zástupy rytířů, že brzo neměl, čím by je podaroval. Nebyl však jen nadmíru štědrý, byl také rozvážný, a ačkoli si v daný okamžik příliš uvážlivě nepočínal, přesto se nikdy nemusel potýkat s chudobou.“⁶⁷ Ani jeden ze zmíněných autorů nám však ve svém díle neposkytuje hlubší náhled do politického systému či do zákonů země pod správou krále Artuše. Zde se setkáváme s momentem, který dokazuje provázanost dvorské kultury s rytířskou, neboť by se mohlo zdát, že celý

⁶⁵Thomas Malory, s. 113-114

⁶⁶Claudia Mártlová, *Středověk: 101 nejdůležitějších otázek*, Velké Bílovice 2007

⁶⁷Geoffrey z Monmouthu, s. 148

systém Artušovy vlády podléhá nepsanému kodexu rytířských mravních zásad. A právě proto je také uznávaným králem rytíři po celém světě. Jak říká Cligés, když prosí otce o svolení opustit Caíhrad: „Neobleču se do osníře, na hlavu helmu nedám dřív, to ručím vám, co budu živ, dokud by mi sám Artuš král slavně meč k boku nepřipjal.“⁶⁸ Z této ukázky je jasně vidět, jak významná byla komunita Artušova dvora v myslech lidí ještě o stovky let později. Jako by vytvářela něco jedinečného a nenapodobitelného. Byzantský princ se nezdráhá jet přes kus světa jen aby se učil u krále Artuše, získal rytířský titul právě a jedině od něj a začlenil se do jeho družiny. Fenoménu rytířství u dvora krále Artuše se budu podrobněji věnovat v následující kapitole.

Nic však netrvá věčně a tak i prosperující Artušova říše se dočkala svého konce. Podle jednotlivých autorů můžeme dojít ke dvěma názorům, co k pádu království vedlo. Podle romantičtějšího názoru Thomase Maloryho to byla vina královny Guenevry, která byla Artušovi nevěrná s jeho nejlepším rytířem, Lancelotem. Toto porušení zákona vedlo k rozkolu mezi rytíři Kulatého stolu. Zde můžeme opět najít ohlas autorových zkušeností z Války růží, kde podobné rodové spory vedly k nemalému chaosu v království. Jak již bylo řečeno, tento milostný trojúhelník ve svém díle jako první popisuje Chrétien de Troyes, avšak netvrdí, že by to byl důvod pádu Artušovy říše. Z děl starších autorů můžeme vyčíst jejich nechuť k válečným výbojům mimo Anglii, považovali za přednostní ochránit a řádně spravovat království na svém vlastním území. Tito autoři, včetně Gildase, připisují úpadek království Artušovým výbojům mimo ostrovy, při kterých se správcem říše stal jeho synovec Mordred a zneužil svých pravomocí v neprospěch země, jak píše Geoffrey z Monmouthu: „Procházel právě soutěskami v horách, když se k němu doneslo, že synovec Mordred, do jehož rukou svěřil správu Británie, se násilím a zradou zmocnil nejen královské koruny, ale také chlípně obcuje s královnou Guinevrou, ačkoli tím hanobí její právoplatně uzavřený sňatek s králem.“⁶⁹ Zde bychom však mohli narazit na jisté rozdílnosti v interpretacích jednotlivých autorů. Gildas se také zmiňuje o této postavě, v jeho díle však nese jméno Modred, což však může být způsobeno množstvím překladů a postupným zkomolením jména, v původní velštině se dokonce jmenoval „Medraut“, což je

⁶⁸Chrétien de Troyes, *Cligés*, ed. J. Konůpek, Praha 1967, s. 32

⁶⁹tamtéž, s. 183

těž latinská podoba tohoto jména. Avšak v pozdějších verzích legend se setkáváme s jinou otázkou a to, zda byl Mordred skutečně pouhým synovcem Artuše, tedy synem Artušovy sestry Morgany či Morgause, jak tvrdí například Geoffrey z Monmouthu, nebo zda byl Mordred přímo vlastním nemanželským synem krále Artuše, který byl počat ještě před královým sňatkem s Guinevrou, jak se můžeme dočíst v pozdějším díle Thomase Maloryho. Avšak podle této verze legendy nebyla Mordredova matka, žena krále Lotha, sestrou Artuše.

Artuš se vrátil, aby svou zemi vydobyl zpět. V bitvě u Camlannu Artuš zabil Mordreda, ale sám byl vážně zraněn: „Nakonec i sám slavný Artuš utrpěl závažné zranění a byl převezen na ostrov Avalon, aby se tu ze svého poranění zotavil. Britskou korunu předal svému příbuznému Constantinovi...“⁷⁰ Autor se úmyslně vyhýbá tvrzení, že Artuš zemřel, neboť tak přizívuje legendu o jeho nesmrtelnosti a možném návratu na trůn země. Sir Malory se ve svém díle s Artušem rozloučí tak, že ho nechá odplout na bárce k Avalonu. Pokud jde o tvorbu Chrétiena de Troyes, v žádném z jeho děl se Artuš nedočká svého konce, ani oné osudové bitvy s Mordredem. A pohlédneme-li nakonec do nejstarších pramenů, zjistíme, že Gildas se nevyhýbá konstatování panovníkovy smrti a dokonce ji i datuje do roku 493 n. l.⁷¹ I interpretace okamžiku Artušovy smrti má zde velký význam, protože se v něm prezentuje buď jako obyčejný člověk, i když skvělý ve všech ohledech. Anebo jako neumírající mýtus, jako nadpřirozený patron země, který se v době nouze opět vrátí.

Pokud bychom měli prameny a jejich prezentaci krále shrnout, dojdeme ke zjištění, že starší z nich, jakými jsou díla Gildase, Nenia a Geoffreyho z Monmouthu, popisují Artuše především jako silného válečníka a spravedlivého a rozhodného panovníka. U pramenů mladších, jako je tvorba Chrétiena de Troyes a Thomase Maloryho, je Artuš prezentován hlavně jako vzor všech králů, ale v neposlední řadě také jako manžel a přítel, o jeho válečnickém umění se zde mnoho nedozvídáme. Každý autor legendy se tak zaměřoval na jiný aspekt života a vlády bájného krále a vybíral podle vlastního zájmu a hlavně podle čtenáře, které bylo dílo určeno.

⁷⁰ Geoffrey z Monmouthu, s. 186

⁷¹ Gildas, s. 302

3.2. Fenomén rytířství

Nesmazatelnou součástí středověkého artušovského dvora tvořili rytíři obklopující krále. Původně se jednalo o skupinu náčelníků a velmožů, kteří přísahali svou věrnost sjednotiteli ve prospěch země na úkor práv svého vlastního suverénního knížectví. Ne všichni velmoži však přijali nového krále okamžitě a s nadšením. Některé dochované prameny popisují postupný nástup Artuše k moci formou menších bojových střetů s nepodvolnými knížaty. Jak píše Thomas Malory: „Po smrti Uthera Pendragona vládl jeho syn Artuš a ten vedl velikou válku, aby celou Anglii spojil ve svých rukou. Byloť mnoho králů za jeho dnů, kteří nebyli v svazku anglického království a Skotska, Walesu a Cornwallu. I stalo se, právě když král Artuš meškal v Londýně, že přijel rytíř se zprávou, že král Riens ze Severního Walesu sebral valné zástupy lidu a vpadl do země a pálí a vraždí lid králi věrně poddaný.“⁷² „Artušova smrt“ následně legitimizuje nástup nového krále na trůn množstvím magických ceremoniálů jako je vytažení bájného meče Excaliburu z kamene. Gildas však ve svých pamětech učiní z Artuše právoplatného krále hned po smrti jeho otce Uthera korunovací v Silcesteru arcibiskupem Dubriciem a datuje tento okamžik do roku 467 n. l.⁷³ Poté se hned zmiňuje o dvanácti svedených bitvách proti Sasům, kterými nový král upevnil svou moc. Geoffrey z Monmouthu jistě vycházel z Gildasovy kroniky, neboť i v jeho díle se události seběhly téměř totožně. Všechny prameny se však shodují v tom, že nakonec se všichni velmoži podvolili vládě nového krále, a jednotlivá knížectví se spojila pod tímto jediným panovníkem v mocnou říši. Artuš chtěl tyto ctnostné muže mít ve své blízkosti, aby plnili funkci rádců a zároveň jakési jeho osobní gardy a postupem času se okolo této privilegované vrstvy vytvořil typ jejich vlastní kultury.

Ke skupině mužů zakládajících zmíněnou vrstvu se postupně přidávali další a další. Hlavním motem artušovského rytířství je totiž to, že se společníkem krále může stát kdokoli, kdo prokáže, že je toho hoden. Jako například Perceval v díle „Perceval aneb Vyprávění o Grálu“, který byl sice urozeného původu, ale vyrůstal v ústraní bez jakýchkoli znalostí rytířských zásad a dovedností boje. Chrétien de

⁷²T. Malory, s. 67

⁷³D. H. Haigh, s. 277

Troyes takto popisuje první mladíkovo setkání s rytíři ve zbrojích: „...byl uchvácený a užaslý a řekl: ‚Pane Bože, děkuji ti! Ah, to musejí být andělé přede mnou! V pravdě jsem hrozivě zhřešil a dělal hříšné věci, přímo řečeno, ďábelské. Matka mi nelhala, když říkala, že andělé jsou nejkrásnější živoucí stvoření, mimo Boha, který je nejkrásnější ze všech.‘...“⁷⁴ Mladík neznalý boje ani společenských zásad dvora však od krále dostane šanci stát se jeho rytířem, pokud vykoná přidělený úkol a prokáže tak svou chrabrost a oddanost.

V artušovských legendách nacházíme popisy nově vznikajících vztahů mezi vyvíjející se královskou družinou a osobou panovníka samotného. Nově příchozí muži od krále za své zásluhy při pasování na rytíře dostávali statky, zbroj, koně a ostruhy, které jim byly odjímány v případě jejich selhání. Na základě této výbavy, kterou jim panovník poskytl, tvořili královský vojenský jízdní oddíl. To lze pozorovat na původním označení rytířů pocházejícím ze staré francouzštiny „chevalerie“, doslova přeloženého jako „jízda“ a v moderní francouzštině se výraz „cheval“ zachoval jako označení pro koně.⁷⁵ Titul rytíře se však nerovnal dědičnému titulu šlechty. Pokud byl muž králem pasován na tohoto příslušníka jízdy, lidé se k němu chovali jako ke šlechtici, ale každý jeho potomek si titul musel znovu zasloužit. Taktéž se stávalo, že rytíř byl za své věrné služby povýšen do šlechtického stavu. Fungovalo to však i opačně a příslušníci rodové šlechty se také často nechávali králem pasovat do rytířského postavení. Povinností této jízdy bylo zajišťovat králi armádu v případě války, což jim přikazovalo vlastnění půdy věnované panovníkem, tedy v podstatě zásada lenního systému. To lze pozorovat v „Artušově smrti“ Thomase Maloryho, kde pokaždé, když některý z Artušových rytířů porazí v boji jiného rytíře, pošle ho ke králi, aby přiznal, že byl poražen a nabídl mu své služby v případě potřeby. Díky těmto zvyklostem Artuš velmi rychle disponoval početnou armádou zdatných a vycvičených rytířů. Důvodem, proč poražení tento akt skutečně vykonali a neutekli, byla touha po zachování své cti, která jim byla nadevše. K aspektu rytířské cti se ještě vrátím později.

Různé podání artušovských legend uvádí různé počty rytířů, kteří zasedali u Kulatého stolu. Někde se dočítáme, že jich bylo 12, někde 25 a jinde zase 150, jak píše Thomas Malory: „Má-li být plně obsazen, sto padesát rytířů musí k němu

⁷⁴ Chrétien de Troyes, *Arthurian romances*, s. 382-383

⁷⁵ Alan Baker, *Rytíř*, Praha 2004, s. 8

zasednout.“⁷⁶ Pokud se však dostáváme k takto vysokému číslu, je pravděpodobnější, že se nehovoří jen o rytířích skutečně fyzicky usedajících v blízkosti krále, ale jedná se zde o počet rytířů, kteří se celkově pohybovali v okolí dvora. Artuš se totiž obklopoval i takzvanými nižšími rytířskými řádami, kterými byly například Královnini rytíři, Rytíři hlídky a podobně. Ve většině roku bylo množství těchto bájných hrdinů na cestách ve snaze konat dobro, potírat příkoří a šířit dobré jméno krále. Často se však také scházeli u dvora kvůli slavnostem, které vyhlášoval panovník. A ke každé takové slavnosti patřil neodmyslitelně turnaj všech rytířů, což bylo významným aktem prezentace této společenské skupiny v rámci celého dvora. Kdo by se turnaje nezúčastnil, jednal by proti zachování své cti. Výjimkou však byl sám Artuš, který nebojoval, neboť prošel notnou proměnou od válečníka Gildase a Geoffreyho z Monmouthu spíše k dvořanovi, patronu rytířů a hlavně pánu Kulatého stolu Chrétiena de Troyes a Thomase Maloryho. Stal se spíše státníkem a již neholdoval turnajům a válečným střetům.⁷⁷

Tyto rytířské turnaje ve svém díle nejdetailněji popisuje Sir Thomas Malory. Na mnoha stranách v „Artušově smrti“ líčí lesklé barevné zbroje rytířů, pestrobarevné erby na vlajkách a nadšení všech diváků, když se dva rytíři na koních s dřevci v rukou rozjeli proti sobě s úmyslem srazit na zem toho druhého. Součástí turnajů však nebyly pouze souboje s dřevci, ale i organizované souboje s různými zbraněmi, nejčastěji s mečem a štítem, nebo také žertovné bitky nazývané „mêlées“. Tento druh zábavy měl sloužit nejen k pobavení příslušníků dvora, ale také ke vzájemnému vyměňování zkušeností bojovníků, k prezentaci jejich bojových dovedností a k udržování fyzické kondice v době míru.

Souboje s dřevci, avšak nebyly jen součástí kratochvilných turnajů, ale i řešením vážných sporů mezi rytíři. Jak píše Malory, hrdinové často nevyrazili na výpravy sami, ale v doprovodu své družiny. Na čas se vždy někde utábořili a postavili velké honosné stany. Nebyl pro ně tedy problém vozit s sebou množství různorodého vybavení včetně zbraní, jako byly právě zmíněné dřevce, štíty a podobně. Jako ukázka nám poslouží jeden takový souboj mezi Lancelotem a Percevallem v podání Thomase Maloryho: „Jakmile bylo panu Lancelotovi

⁷⁶ Thomas Malory, s. 96

⁷⁷ Christopher Dean, *Arthur of England*, Toronto 1987, s. 34

oznámeno, ihned se rychle ozbrojil. I střetli se tak mocně a jejich dřevce byly tak hrubé, že oba ořové i s jezdci klesli k zemi. Vyprostivše se ze sedel a dobyvše výborné meče, štípali si štíty a vrhali se proti sobě jako dva kanci a vzájemně zle se zraňovali.“⁷⁸

Veškeré jednání příslušníků rytířské vrstvy podléhalo přísným morálním zásadám. Na důkaz těchto etických pravidel si můžeme uvést citaci opět z díla Thomase Maloryho: „(Artuš) jim nařídil nikdy se nedopustit znásilnění či vraždy a vždy se vyhnout vlastizradě; rytíři nemají být za žádných okolností krutí, ale musí udělovat milost těm, kteří o ni poprosí, pod hrozbou propadnutí statků a majetku; musí vždy sloužit dámám, pannám a urozeným ženám pro hrozbou smrti. Žádný muž také nebude bojovat v nespravedlivém boji, v žádné při a ani za všechno bohatství světa.“⁷⁹ Z této ukázky lze jasně vyčíst, jak moc samotní rytíři a jejich král na dodržování zásad trvali. Pokud by se snad rytíř dopustil nemorálního chování, přišel by o svůj majetek a pokud by snad nepomohl dámě v nouzi, pak i o život. Zde je vidět žebříček hodnot a seznam priorit legendárních artušovských rytířů. Pokud by se dopustili zabít někoho, kdo prosí o milost, pouze by přišli o majetek, ale pokud by se otočili zády k panně či urozené ženě, stihne je trest smrti. Zde je patrná silná provázanost mezi fenoménem rytířství a postavením žen u dvora krále Artuše, k čemuž se ještě vrátíme v následující kapitole. Nejvýznamnější zásadou rytířů však bylo neztratit svou čest. Hlavní zápletkou většiny příběhů o dobrodružstvích rytířů bylo udržení nebo znovu získání jejich cti.

Předmětem, který se stal pro rytířskou kulturu artušovských legend velice významným, byl velký Kulatý stůl, u kterého rytíři usedali spolu s králem. Právě kruhový tvar stolu měl symbolizovat rovnost mezi rytíři. V době středověku byla společnost silně rozvrstvena a možná právě proto do legendy proniká prvek společného rozhodování prostřednictvím Kulatého stolu, který svým tvarem neznevýhodňuje ničí postavení. Pochopitelně, že král měl stále rozhodující slovo, ale vždy nejdříve vyslechl všechny přítomné a na základě toho se rozhodl. Z „Artušovy smrti“ z příběhu o Guinevrině a Lancelotově nevěře také víme, že když se všichni rytíři přiklonili k jejich potrestání, ani sám Artuš je nemohl

⁷⁸T. Malory, s. 265

⁷⁹tamtéž, s. 123

zachránit byt' by chtěl. Právě princip „Kulatého stolu“ totiž vyvíjel na panovníka společenský a morální tlak. Samozřejmě by ze svého postavení vladaře mohl jednat proti rozhodnutí všech rytířů, ale riskoval by tím jejich nevoli a pozdější rebelie. Musel tedy vždy dát najevo, že dodržuje zásady vzniklého společenství a stanovená pravidla pro něj a jeho ženu platí stejně jako pro všechny ostatní. Nevěra v soukromém životě se tedy v případě královského lože rovnala státní velezradě.

Symbol Kulatého stolu se v písemné podobě legendy objevuje poprvé v díle Roberta Wace „Román o Brutovi“ z roku 1155 n. l. Není to však jediný pramen, ve kterém se o bájném stolu dočítáme. Dalším je například dílo „Joseph d'Arimathie a Merlin“ od francouzského básníka Roberta de Borona. V tomto díle se autor zmiňuje o tom, že to byl Merlin, kdo přesvědčil Artušova otce Uthera Pendragona, aby nechal postavit velký kruhový stůl. Thomas Malory v „Artušově smrti“ neustále přirovnává Kamelot k hradu Winchesteru.⁸⁰ K této domněnce autor došel nejspíš proto, že ve Velké síni tohoto hradu se nachází kulatý stůl, který má v průměru asi 5,5 metrů a váží kolem 1,25 tuny. Tento stůl byl dlouhou dobu považován za pravý Artušův stůl, ale dnešní moderní uhlíkové a dendrochronologické metody datování tuto domněnku vyvrátily. První zmínky o tomto záhadném stolu na hradě Winchesteru můžeme najít v kronice Johna Hardynga z roku 1464. Kdy a jak se na hrad stůl dostal, to nevíme, ale je nanejvýš pravděpodobné, že sir Malory Winchester navštívil a mohutným stolem byl natolik ohromen, že nepochyboval o jeho pravosti.

Fenomén rytířství neodmyslitelně patří ke středověké kultuře. Například uznávaný biskup z Chartres, John Salisbury, který žil zřejmě v letech 1115 až 1180, připisoval rytířům novou významnou funkci a tou bylo ochraňovat církve a propagovat pravost křesťanské víry.⁸¹ Zde, jak tvrdí americký religionista Joseph Campbell ve svém díle „Proměny mýtu v čase: vývoj mýtů od raných kultur až po středověké legendy“, v legendách dochází k mísení dvou tradic a to hrdinské, která je Evropě vlastní a vychází ze starého keltsko-germánského základu, a křesťanskou, která byla přinesena z východu, kde hodnotové myšlení je

⁸⁰F. D. Reno, s. 64

⁸¹C. Mártlová, s. 20

v protikladu k tomu evropskému.⁸² Ve východních legendách není kladen takový důraz na význam jednotlivce, jeho úloha je spatřována hlavně v tom, že je součástí nějakého uceleného společenství. V polovině 14. století zaznamenáváme další výrok týkající se rytířství a tím je, že rytíři se rodí pro boj a měli by být povyšováni do šlechtického stavu pouze, pokud prokáží absenci strachu a zbabělosti. A proto by mladí muži měli být cvičeni již od útlého věku v boji a měli by se naučit odolnosti vůči strádání. Autorem toho výroku je francouzský dějepisec Jean Froissart. Zároveň můžeme zaznamenat, že již v době středověku a následující renesance vzniklo mnoho knih zabývajících se bojovým uměním rytířů. Příkladem nám může být dílo „Livres des fais d'armes et de chevaliere“⁸³, které napsala na přelomu 14. a 15. století Kristýna Pisánská, první ženská autorka spisu s podobným zaměřením. V roce 1489 díky Williamu Caxtonovi vyšel i anglický překlad. Z tohoto všeobecného zájmu o daný fenomén lze vyčíst, jaký nesmírný vliv měly všechny rytířské ideály nejen na dvůr a jeho blízké okolí, ale i na veškerý prostý lid. A povinností každého dobrého muže, který ctnostmi těchto ideálů oplýval, bylo stát se také dobrým rytířem.

3.3. Úloha žen v artušovských legendách

Dalším fenoménem, který byl neodmyslitelnou součástí dvorské kultury, bylo postavení žen u dvora i mimo něj. V dílech Gildase a Geoffreyho z Monmouthu se vyskytuje minimum žen a ani se v nich nijak nerozebírá problematika jejich působení u dvora. V podstatě se zde pouze poprvé seznamujeme s nepostradatelnou královnou Guinevrou⁸⁴ a poté i s Artušovou sestrou Morganou. V Gildasově „De excidio et conquestu Britanniae“ lze najít pouze takovouto zmínku o Artušově manželce: „Glastonbury bylo obklopeno všemocným Artušem a jeho nesčíslným množstvím mužů kvůli jeho ženě Guennuuar, která byla unesena a zneuctěna řečeným hříšným králem a byla tam odvezena z důvodu její bezpečnosti...“⁸⁵ Z této ukázky lze vyčíst, že i když se autor problematice žen příliš nevěnuje, postava královny jistě má svou důležitost. Tak řečený „hříšný

⁸² J. Campbell, s. 164

⁸³ překlad: „Kniha jedoucích ve zbrani a rytířů“

⁸⁴ původní podoba jména „Guenhumare“, ve velštině „Gwenhwyfar“, což zmanená „Bílý přízrak“

⁸⁵ Gildas, s. 314

král“ ji unesl, aby potupil Artuše a ten si musel vydobýt svou čest zpět tím, že Guinevru ochránil. Bylo vizitkou i všech rytířů Kulatého stolu, jak se dokázali postarat o svou královnu, a proto také v mnohých interpretacích legend byla právě ona terčem útoků. „Dějiny britských králů“ nás v jednom odstavci seznamují s Artušovou sestrou i s jeho ženou a to takto: „Lota, který si za časů vlády Aurelia Ambrosia vzal za ženu sestru samotného Artuše, jež mu porodila syny Gawaina a Mordreda, znovu učinil vládcem Lodonesie, jedné z mnoha provincií, které mu dříve podléhaly. Když konečně upravil poměry v celé zemi a navrátil jí dřívější důstojnost, vyvolil si za ženu Guinevru, dívku ze vznešené římské rodiny, která vyrůstala na dvoře vévody Cadora a svojí krásou předčila všechny ženy na ostrově.“⁸⁶

Navzdory strohosti starších autorů, pokud jde o ženy v legendách, se v mnoha básních Chrétiena de Troyes a v „Artušově smrti“ Thomase Maloryho dočteme o bezpočtu dam, panen, manželek, milenek a v neposlední řadě také čarodějek a víl. Ženy v jejich podání artušovských příběhů sehrávají nemalé úlohy. I když se málokdy samy pouštějí do dobrodružství, téměř za každou zápletkou se dá žena nalézt. Hlavním motivem, jehož prostřednictvím dámy ovlivňovaly své rytíře, byla „dvorská láska“. Tento společenský motiv vyžadoval od rytířů naprostou oddanost a podřízenost jeho zbožňované dámě. „Její přání je milenci rozkazem, zříká se vlastní vůle, aby byl jen nástrojem vůle milenčiny.“⁸⁷ Právě rytířova láska k dámě ho poháněla k hrdinským činům. V nejednom souboji v podání Chrétiena de Troyes nebo Thomase Maloryho už hrdinovi docházely síly a blížila se jistá porážka, když zoufalý výkřik jeho milované mu opět dodal sil ke konečnému vítězství. Takto tomu bylo například v „Erec a Enide“ nebo „Cligés“, kde můžeme číst: „A Fenicie poděšena zoufale: „Bože, pomoz!“ sténá hlasem tak úzkostným jak kvíl.“⁸⁸ Autor pak níže popisuje hrdinovu reakci: „Když Cligés zaslechl záupnění své drahé, poznal její hlas, jenž odvahu mu dodal zas, na nohy bleskurychle skočí a na vévodu zaútočí.“⁸⁹

⁸⁶ Geoffrey z Monmouthu, s. 155

⁸⁷ Konůpek J., s. 10 - 11

⁸⁸ Chrétien de Troyes, *Cligés*, s. 141

⁸⁹ tamtéž, s. 141

Rytířovy city k dámě však neovlivňují jen jeho statečnost, ale i to nejcennější, co má, jeho čest. O tom se můžeme přesvědčit příkladem z „Lancelot aneb Rytíř na káře“, kde láska ke Guinevře donutí Lancelota usednout na káru, která ho má dovést k unesené královně. Na této „káře“ se vozili zločinci napříč městem kvůli veřejnému potupení. Usednout na ni pro Lancelota znamenalo to nejvyšší ponížení a ztrátu cti, i když jen dočasnou. Rytíř na vteřinku zaváhá, ale nakonec se rozhodne obětovat vše pro svou dámu. Řekli jsme si v předchozí kapitole, že čest je pro rytíře to nejdůležitější, co má a je mu naprosto nade vše. Kvůli své dámě se však klidně vzdá i cti. Tudíž ze zmíněných děl lze vyčíst, že náklonnost ženy převyšuje celý hodnotový žebříček rytíře. Francouzský trubadúr Bernadr de Ventadorn, žijící mezi léty 1130 až 1190, dokonce přirovnal vztah mezi rytířem a jeho paní k feudální vazbě, kdy se dáma dostává do role lenního pána.

Je specialitou dam a panen středověkých románů žádat po svých vyvolených neustálé a téměř absurdní důkazy jejich náklonnosti. Ani u artušovských legend tomu není jinak. Muži však se slepou oddaností plnili přání svých dam, neboť jejich největší noční můrou bylo ztratit svou vyvolenou. Pokud se tak stalo, rytíři se zhroutil celý svět, přišel o motivaci dále žít a konat hrdinské činy. Jako příklad si můžeme uvést jednu z kapitol „Artušovy smrti“, ve které si Lancelot myslí, že Guinevra už ho nemiluje a odvrhla ho. Podobný scénář nacházíme i v Chrétienově „Yvain aneb Rytíř a lev“, kde hrdina taktéž přijde o náklonnost své dámy a je zcela zdrcen: „Žil v lese jako šílenec a divoch, dokud jednoho dne nepřišel k velmi malému a těsnému příbytku poustevníka.“⁹⁰ Oba zoufalí muži ve chvíli, kdy se tu strašnou zprávu dozví, ztratí rozum. Jako šílení ze sebe servou šaty a utečou do lesa, kde se živí tím, co najdou a uloví, dokud je někdo nenajde a nepostará se o ně a o navrácení jejich rozumu. Zde se nám opět prokazuje provázanost obou fenoménů. Podle Thomase Maloryho a Chrétiena de Troyes je pro rytíře ztráta náklonnosti jeho dámy takovým osobním selháním a ztrátou veškeré cti, kterou nedokáže unést a dokonce přijde o rozum. Mít svou dámu, které se hrdina může dvořit a plnit její přání, patřilo ke společenskému bontonu artušovského dvora a pakliže muž v tomto zklamal a lásku ztratil, znamenalo to, že jeho konání bylo pro ni nedostačující, a tudíž je horším rytířem než jeho druzi.

⁹⁰Chrétien de Troyes, *Arthurian romances*, s. 330

A proto musí odejít do ústraní, dokud si svými hrdinskými činy znovu nedobude čest a uznání svých druhů, a k tomu se váže i získání náklonnosti nové dámy.

Nyní pohlédneme na společenské vystupování žen u dvora krále Artuše. Ve středověku ženy neměly stejné postavení jako muži. Hlavně v raném období jejich společenská funkce byla spíše v oblasti rodiny a vedení chodu domácnosti a při kulturních akcích tvořily doprovod mužům jako součást společenské reprezentace.⁹¹ Nepříslušelo jim zapojovat se do politiky země ani do ostatních církevních či světských záležitostí, které připadaly výhradně mužům.⁹² K jistému posunu ve vnímání právní způsobilosti žen v oblasti západní Evropy začalo docházet až v pozdějším období 10. století. Situace však byla jiná například ve Východořímské říši, kde císař Justinián I. vládnoucí mezi léty 527 a 565 vydal zákoník umožňující ženám dědění majetku a uznával jejich právní subjektivitu. Pokud však docházelo k nějakým postupným změnám i na Západě, jednalo se zpravidla o prostředí nejvyšších společenských vrstev a hlavní podíl na nich měl vliv právě Východořímského práva a stále významnějšího křesťanského náboženství.⁹³

V artušovských legendách se však setkáváme se zcela specifickým postavením žen. Jejich společenské vystupování se zde rovná mužskému. Ženy se v dílech Chrétiena de Troyes a Thomase Maloryho nezdráhají s veškerou suverenitou předstoupit před krále a dožadovat se rytířské pomoci v různých záležitostech. Jak Malory píše: „...přišla tam i panna od vznešené vládkyně ostrova Avalonu, a předstoupivši před krále Artuše, pravila, jak a kým byla k němu s poselstvím poslána. Potom shodila plášť bohatě kožešinami zdobený, i spatřili, že je opásána nádherným mečem, čemuž se král podivil, řka: „Panno, z jaké příčiny jste opásána mečem? Nehodí se, abyste jej nosila.“...“⁹⁴ Dívka bez ostychu předstoupila před krále, bez vyzvání k němu začala hovořit a ještě byla opásána mečem, což bylo v této době naprosto nepřipustné. Nečekal ji však žádný trest, nýbrž zdvořilé přijetí a následná pomoc v její žádosti.

⁹¹Gisela Bocková, *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*, Praha 2007, s. 30

⁹²C. Märtlová, s. 13

⁹³Drahomír Suchánek, *Vláda žen*, in: *Historický obzor*, Hostivice 2007, roč. 18, č. 1/2, s. 19

⁹⁴Thomas Malory, s. 67

Několikrát se zde také setkáváme se ženami v roli paní hradu a přilehlé oblasti. Většinou se jedná o vdovy po rytířích padlých v boji, které se již znovu nevdaly a spravují panství samy. Například do jedné takové dámy, Laudine de Landuc, dcery hraběte Lauduneta, se zamiluje Yvain a vezme si ji.⁹⁵ Na tom, že ženy v artušovských legendách byly schopné organizačně zvládat správu panství, nebylo nic zvláštního. Musíme si totiž uvědomit, že každý z rytířů se vydával na svá dobrodružství, turnaje a setkání u kulatého stolu i po uzavření sňatku. Manželství pro něj neznamenal vzdát se rytířského života, zůstat se svou paní a starat se o hrad a poddané. Dál žil stejným životem jako dříve a o všechny domácí záležitosti se starala jeho choť, kterou pouze jezdil navštěvovat a to leckdy i po letech. Jako příklad dlouhodobého osamění žen si můžeme opět uvést dílo „Yvain aneb Rytíř se lvem“.

Jedním z důvodů, proč rytíři po sňatku neměnili svůj způsob života a nezačali se věnovat místo bojům a turnajům rodinnému životu a péči o panství bylo, že věřili, že pokud tak muž učiní, ztratí na své vážnosti. Podle nich činilo z muže pravého rytíře strádání a touha po jeho milované ho zocelovala a poháněla vpřed. Pokud by však dlouho prodléval v bezpečí hradu a náruče své ženy, zpohodlněl by. Důkaz můžeme nalézt v monologu Gawaina k Yvainovi: „Ten, kdo má za manželku nebo miláčka krásnou ženu, by pro ni měl být lepší; pro ni není dobré milovat ho, pokud jeho sláva a zásluhy jsou ztraceny. Vskutku byste pak měl trpět pro její lásku, jestli to způsobí ztrátu vaší reputace, protože žena rychle vezme svojí lásku zpět - a neučiní špatně – pokud zjistí, že nenávidí muže, který ztratil ve všech směrech tvář po tom, co se stal lordem. Muž se musí zabývat svou reputací více než vším ostatním! Rozbijte řemen a jho a nechte nás jít, sebe a mě, pojďme na turnaj a nikdo vás nebude moci označit za žárlivého manžela. Teď není čas na to prosnit váš život, ale na časté turnaje, zaměstnejte se v soubojích a především v kláních, ať vás to může stát cokoli.“⁹⁶ Z tohoto úryvku lze také vyčíst, jak závislá byla láska ženy na úspěších a pověsti muže. Gawain Yvainovi radí, že opustit svou drahou a jet na turnaj je i pro její dobro, protože kdyby přestal bojovat, ztratil by tvář a čest a ona by ho proto přestala milovat. Ze zmínky o žárlivosti, které se Gawain dopouští, se můžeme domnívat, že v povědomí

⁹⁵Chrétien de Troyes, *Arthurian romances*, s. 321

⁹⁶tamtéž, s. 326

dvorské společnosti také bylo, že muž, který setrvává u své ženy je nadměrně žárlivý a případně k tomu má i důvod. Ani jeden z těchto závěrů není pro rytíře příliš lichotivý. Takže Gawain shledává dalším kladem Yvainova odchodu na turnaj to, že tímto gestem projeví důvěru vůči své novomanželce.

V „Artušově smrti“ ženy plní spíše pasivnější úlohu. Stávají se motivací a inspirací pro rytíře, ale samy příliš nezasahují do jednotlivých dobrodružství. Ani v jednom z uvedených děl ženy nikdy nebojují ani se neuchylují k jakýmkoli projevům násilí. Avšak v některých příbězích, zvláště pak v dílech Chrétiena de Troyes, ženy prožívaly dobrodružství spolu s muži, jako třeba Fenicie, která předstírala smrt, aby mohla uprchnout se svým milovaným Cligésem. Lékaři prohlédli její lest a snažili se ji přimět k prozrazení tím, že ji trýznili. Ale její láska byla tak silná, že se nepohnula a nevydala ani hlásku. „Když řemeny ji zbičovali, že jí až maso rozdrásali a z její kůže rozdrásané potůčkem krev až na zem kane, přec ani tak nic nedokáží, slůvko, vzdech to z ní nevyráží.“⁹⁷

Provázanost rytířského fenoménu se světem žen je v artušovských legendách naprosto zřejmá. Z množství případů je patrné, že rytíři ovlivňovali svět svých dam prostřednictvím citů a vzájemné oddanosti. Nejednou se v dílech dočítáme, že paní po ztrátě svého milého zemřela žalem: „A panna Ettarda zemřela žalem, avšak jezerní panna oblažovala pana Pellease a oba se milovali po celý svůj život.“⁹⁸ Nebo si dokonce sama vzala život: „Tu vzala do ruky meč svého mrtvého milence a v mdlobách klesla k zemi. A když se opět zdvihla, propukla znovu v bolestné nařikání a její žalost krutě Balina kormoutila. I přistoupil k ní, chtěje jí vzít meč z rukou, avšak svírala jej tak pevně, že jí meč nemohl odejmouti, nechtěl-li ji poranit. Pak náhle opřela jablko jilce o zem a vrhla se na meč.“⁹⁹

⁹⁷ Chrétien de Troyes, *Cligés*, s. 192

⁹⁸ Thomas Malory, s. 150

⁹⁹ tamtéž, s. 74

4. Náboženská problematika artušovských legend

Při popisech dvorského způsobu života se autoři artušovských legend nevyhnou ani náboženské otázce. Pokud se však blíže zaměříme na konkrétní časové údaje, které nám jednotliví autoři poskytují, můžeme odhalit jisté nesrovnalosti. V některých dílech najdeme zmínky o panovnících ostatních zemí nebo o církevních hodnostářích královny doby a to nám může posloužit jako vodítko k časovému zařazení artušovské Británie.

Podle Gildase se Artuš narodil okolo roku 452 n. l.¹⁰⁰ a zemřel roku 493 n. l.¹⁰¹ Geoffrey z Monmouthu v celém svém díle uvádí pouze jedinou konkrétní dataci a tou je rok 542 n. l., kdy podle autora král zemřel. Z čeho při uvedení tohoto roku čerpal, nevíme. Avšak z životopisných dat, která jsme si uvedli v kapitole o životě a díle Gildase, lze předpokládat, že Artuš žil nejpozději v 5. století, jinak by o něm kronikář nemohl napsat. Další chronologickou indicií, kterou nám poskytují „Dějiny britských králů“, je zmínka o tom, že Artuš vládl v době působení papeže Sulpicia. Toto by však mohla být jedinež zkomolenina jména Silverius, který zastával papežský úřad od roku 536 n. l. do roku 537 n. l. Touto informací Geoffrey z Monmouthu podporuje vlastní dataci uvedenou v díle, avšak s Gildasem se rozchází. V „Dějinách britských králů“ se také můžeme dočíst, že v Artušově době vládl v Byzantské říši císař Leon. Zde bychom tedy mohli předpokládat, že autor mluví o Leonovi I. nebo Leonovi II., to však neodpovídá autorem uvedené dataci života krále Artuše, ale souhlasí to s údaji z Gildasovi kroniky. Dalšími vodítky z díla Geoffreyho z Monmouthu by se pro nás mohla stát sdělení, že v Anglii v artušovské době zastával úřad arcibiskup Dubric, patrně v Canterbury, a Samson, který působil v Yorku, ti jsou však pro nás neznámí.

V „Artušově smrti“ Thomase Maloryho se taktéž objevuje pouze jeden jediný časový údaj, kterým je rok 454 n. l. a souvisí s panováním Galahada. Například Vincent z Beauvais působící v první polovině 13. století souhlasí s Gildasovou datací a k tomu přidává, že Artuš nastoupil na trůn v jedenáctém roce vlády císaře

¹⁰⁰ Gildas, s. 268

¹⁰¹ tamtéž, s. 302

Leona, který panoval od roku 457 n. l. do roku 474 n. l., také tvrdí, že Artuš byl současníkem papeže Simplicia, který působil v letech 468 n. l. až 483 n. l.¹⁰² Dále dodává, že Artuš byl korunován králem roku 467 n. l. v Silchesteru svatým Dubriciem.¹⁰³ Je nanejvýš patrné, že vycházel z datací uvedených v dílech jeho předchůdců, a jak tvrdí Daniel H. Haigh ve svých poznámkách ke Gildasovu dílu, Vincent z Beauvais vycházel snad i z ulsterských análů, ve kterých je popsán Artušův nástup na trůn. Pokud jde o díla Chrétiena de Troyes, v nich nenajdeme žádné konkrétní letopočty.

Pokud si na základě datací uvedených v jednotlivých dílech takto přiblížíme chronologii artušovské doby, napoví nám to, v jaké náboženské situaci se nacházela Británie i zbytek Evropy. Jak jsme si již řekli, ke christianizaci Británie došlo až v roce 597 n. l. a následně bylo Augustinem na radu papeže zřízeno biskupství v Canterbury.¹⁰⁴ Obyvatelstvo Británie bylo s křesťanskou vírou nepochybně seznámeno již v době jejich kontaktu s Římem, ale nebyla zde zakořeněna, obyvatelé se ve větší míře drželi svých starých tradic. Křesťanství pro ně stále bylo něco cizího a nepochopitelného. Až po roce 597 n. l. došlo k rozšíření křesťanské víry do povědomí širších vrstev obyvatelstva, avšak v nižších vrstvách a zvláště pak u vesnického lidu se vždy nová víra prosazovala hůře kvůli pověrčivosti, nízkému vzdělání a nutkání držet se již zaběhlých zvyklostí. V každé zemi tak nejdříve docházelo k synkrezí a v Británii tomu nebylo jinak. Je tedy nanejvýš nepravděpodobné, že by král Artuš a jeho rytíři byli silně věřícími křesťany, jak je popisují díla pozdějších autorů. Zde jednoznačně docházelo k promítání jejich vlastních představ o ctnostech rytířů do jejich děl. Nicméně postupem času se za působení křesťanství na starou legendu vytvořil nesmazatelný obraz náboženské čistoty krále Artuše, rytířů kulatého stolu a celého dvora. A v neposlední řadě nesmíme zapomenout na význam symboliky Svatého grálu.

¹⁰² Haigh D. H., s. 274

¹⁰³ tamtéž, s. 277

¹⁰⁴ George Macaulay Trevelyan, *A Shortened History of England*, Penguin 1967, s. 54

4.1. Úloha křesťanství v artušovských legendách

Kronikář Gildas své čtenáře informuje o nepříliš dobrém stavu nové křesťanské víry v Británii. Mnoho zmínek o tomto tématu v jeho díle nenajdeme, ale následující stížnost na nedostatek pravověrnosti v zemi hovoří za vše: „několik, ba velmi málo, jen vyjma ty, kteří jsou tak malým počtem, že naše ctihodná matka, církev, jen stěží spatří, jak odpočívají na jejích řadrech, ti, kteří jsou sami, ona má pravdu. Ten, kdož má vynikající život, obdivuhodný před lidmi a milý před Bohem, kéž nikdo, jak jsem řekl, jak samozřejmě vytýkám, není nucen k hromadění zla, příliš mírně, ba truchlivě, se nehádám, spíše lamentuji, nad těmi, kdo slouží nejen břichu ba ďáblu spíše než Kristu, který je požehnaný především, Bůh navždy. Proč by měli naši lidé tajit, co všechny národy kolem vědí a činit tak důvod k výtkám?“¹⁰⁵

Jak těžko se nová víra v zemi prosazovala, vidíme i v úryvku z „Dějin britských králů“: „Když kentský král Æthelberht viděl, že Britové se Augustinovi odmítají podřídít a že opovrhují jeho kázáním, nesl to velmi těžce a vyzval Æthelfritha, krále Northumbrie, a ostatní saské rytíře, aby sebrali velké vojsko a vytáhli s ním do města Bangor a tam aby zahubili opata Dinoota a ostatní duchovní.“¹⁰⁶ Geoffrey dále pokračuje: „Æthelfritha tedy město obsadil, a když zjistil, proč se tam shromáždilo tolik mnichů, poručil svým mužům, aby nejdříve obrátili zbraně proti nim, a tak toho dne na tisíc dvě stě mnichů bylo ozdobeno mučednickou smrtí a dostalo se jim přijetí v království nebeské.“¹⁰⁷

Pokud jde konkrétně o vztah Artušova dvora ke křesťanské víře, Gildas ani Geoffrey z Monmouthu nezacházejí sice do přílišných detailů, ale jak můžeme i z uvedených ukázek jejich děl vyčíst, nové náboženství si již v zemi dobývalo své postavení. Je však zajímavé, že zde se rozcházejí literární památky s archeologickými nálezy. Jak píše Leslie Alcock, archeolog a profesor na Univerzitě v Glasgow: „Dostupné svědecké materiály poukazují spíše na silně

¹⁰⁵Gildas, s. 300 – 301

¹⁰⁶Geoffery z Monmouthu, s. 191

¹⁰⁷ tamtéž

vzkvétající keltské pohanství. Slovní svědectví se, na druhé straně, přiklání k opačnému závěru.¹⁰⁸ Z těchto poznatků můžeme dojít k pravděpodobnému závěru, že i oba starší autoři přikreslovali realitu ve prospěch křesťanství a to zřejmě z důvodů jeho pozdějšího rozmachu. V době, kdy nová víra pohltila celou Evropu, by jistě nebylo žádoucí hlásit se k jejímu dlouholetému opovrhování.

V pozdějších dílech, Chrétiena de Troyes a Thomase Maloryho, oba autoři popisují královský dvůr jako silně křesťanský. Pokud bychom si položili otázku, proč tomu tak je, odpovědí by nám jistě bylo, že oba autoři do svých děl opět promítali vlastní náboženské představy o bájné době. Na artušovském dvoře obou zmíněných autorů hraje křesťanská víra nemalou roli a to hlavně ve spojení s rytířským fenoménem. Úkolem rytířů kulatého stolu bylo také chránit církev a všechny křesťanské hodnoty. V díle Thomase Maloryho se setkáváme s popisem významu křesťanské církve u dvora v pasážích vyprávějících, jak se Artuš stal králem. O době před jeho nástupem na trůn autor píše: „Kdekterý velmož, mocný lidmi, zesílil, a nejeden se považoval za krále.“¹⁰⁹ A právě v tuto chvíli přišel Merlin za arcibiskupem z Canterbury, jeho jméno nám však sir Malory neprozrazuje, „a poradil mu, aby dal svolat na Vánoce všechny velmože z celého království a všechny svobodníky nosící zbraň do Londýna pod trestem klatby.“¹¹⁰ Arcibiskup tak učinil a žádný z mužů, kterých se to týkalo, se neodvážil neuposlechnout. V tomto úryvku nacházíme důkaz toho, jaký vliv, podle Thomase Maloryho, měla církev a její hodnostáři na smýšlení a konání všech urozených mužů. Po tom, co se velmoži sjeli do Londýna, dal Merlin arcibiskupovi velký kámen podobný mramoru, který měl uprostřed cosi jako kovadlinu, v níž byl vražen meč a kolem dokola byl vyrytý zlatý nápis: „Kdo zde z kamene a z kovadliny vytáhne tento meč, je králem celé Anglie po právu i rodem.“¹¹¹ Tento kámen dal arcibiskup vystavit před oltář největšího chrámu¹¹² v Londýně, vytáhnout meč se však povedlo pouze Artušovi.

¹⁰⁸ L. Alcock, s. 132

¹⁰⁹ Thomas Malory, s. 28

¹¹⁰ tamtéž

¹¹¹ tamtéž, s. 29

¹¹² podle Thomase Maloryho to byl možná chrám Sv. Pavla, ale zmiňuje se, že o tom francouzská kniha mlčí

K postavě Merlina se ještě vrátím v jedné z nadcházejících kapitol, nicméně zmíním, že i podle Thomase Maloryho byl Merlin pohanským čarodějem oplývajícím nemalou magickou mocí. Je tedy nanejvýš zarážející, jak dobře starověký mág vycházel s křesťanským arcibiskupem a naopak. Ze zkušeností se středověkým křesťanstvím víme, že církev považovala jakékoli pozůstatky pohanské magie za dílo Dávla a tudíž by arcibiskup patrně ani v době přetrvávající syncreze neposlouchal rady starého kouzelníka. Ve chvíli konfrontace staré magie a křesťanství se zřejmě Thomas Malory, stejně jako mnoho jiných autorů, pokoušel najít kompromis mezi oběma rozdílnými způsoby vyznání. Protože čerpaje ze starých předloh, nechtěl své dílo ošidit o kouzla a magii, avšak rovněž nemohl připustit, že by církev neměla svůj tradiční rozsáhlý vliv. Došlo tedy k jakémusi rozdělení funkcí křesťanství a pohanství u dvora. Merlin jako zástupce pohanské víry v legendách se jednoznačně ujal iniciační role. Nejenom, že pomohl Artušovi stát se králem, ale stal se iniciátorem i moha dalšího dění v legendách. Úlohou křesťanství se stalo posvěcování a legitimizace konkrétních událostí a prvků v legendách. Ať už byl nástup nového krále na trůn iniciován kýmkoli, bylo nutné tento akt následně posvětit prostřednictvím arcibiskupa z Canterbury. Pohanství tedy jednoznačně skrze postavu Merlina plnilo iniciační roli a křesťanství spojené hlavně s postavou arcibiskupa roli posvěcovací.

Na těchto stranách „Artušovy smrti“ také můžeme nalézt jistou propojenost mezi církví a postavou krále. „A protože se Ježíš té noci narodil, aby se stal králem všeho lidstva, že jistě ze své veliké milosti učiní zázrak a ukáže, kdo se má po právu státi králem této země.“¹¹³ Tato citace jasně dokazuje, že Artuš byl vyvolen Bohem k tomu, aby se stal králem a sjednotitelem země. Bližší specifikaci vzájemného mocenského postavení krále a církve se však z legend nedozvídáme. Můžeme se domnívat, že stejně jako britští velmoži ani Artuš nestál o konflikty s církví a proto ve snaze zavděčit se jí i Bohu nechával stavět a obnovovat množství křesťanských chrámů, které byly zničeny při nájezdech Sasů. „Dějiny britských králů“ nás informují například o stavbě chrámu k počtě sv. Julia a sv. Aarona, bratrů, kteří zemřeli při pronásledování křesťanů za vlády císaře Dioclesiana roku 304 n. l.

¹¹³ Thomas Malory, s. 28

V kronikách se nejednou dočítáme o bájném Glastonbury. Historie tohoto mytického místa je stejně zajímavá jako záhadná. Do dnešní doby se nezachovaly žádné písemné památky, které by naznačovaly, kdy bylo Glastonbury založeno. První zmínky o tomto místě se nacházejí v „Životopise Gildasově“ od Caradoga z Llancarfanu, kde vypráví, že král Melwas unesl Artušovu ženu a odvezl ji do pevnosti Glastonia¹¹⁴, na to Artuš zareagoval příchodem armády a obléháním pevnosti. A z této původně drobné zmínky se postupně vyvinuly četné legendy o tomto místě. V některých interpretacích je Glastonbury opatstvím a pomyslným centrem křesťanské víry v zemi, jinde se zase hovoří o tom, že právě toto je původní pohanský Avalon. Tato domněnka zřejmě vznikla chybou překladu kvůli podobnosti anglosaského jména města „Glaestingaburh“, tedy Glastonbury, a jména germánského království mrtvých „Glasberg“.¹¹⁵

4.1.1. Svatý grál

První zmínky o Svatém grálu nacházíme v díle Chrétiena de Troyes „Perceval aneb Vyprávění o Grálu“. Co vlastně označuje slovo grál, není až tak jednoznačné, jak by se mohlo na první pohled zdát. V latinském jazyce slovo „gradale“ znamená mísu nebo pohár a „garalis“ bylo označení pro jakýsi římský talíř na masovou omáčku, většinou rybí, a ve většině případů vyrobenou z nějakého drahého kovu. Grál, jak ho má Chrétien de Troyes na mysli, tedy pravděpodobně byla mísa, zřejmě na ryby, ze které při své poslední večeři jedl Ježíš Kristus. Do dnešní doby se však představa Svatého grálu přeměnila do podoby číše. Toto má zřejmě svůj původ ve starofrancouzském eposu „Velká kniha o grálu“, kde má Svatý grál pět různých podob a právě poslední z nich je podoba kalichu. Například v díle Wolframa von Eschenbacha¹¹⁶ je grálem kámen, který spadl z nebe při válce s Luciferem, a Bůh určil řadu smrtelníků, kteří ho mají chránit. V každém případě, ať už má jakoukoli podobu, jedná se o naprosto čistý svatý předmět nesmírné hodnoty a to nejen pro křesťanský svět.

¹¹⁴ v překladu „Skleněné město“

¹¹⁵ J. Caha, s. 483

¹¹⁶ Richard Barber, *The Holy Grail The History of a Legend*, Londýn 2005, s. 73

Symbolika Svatého grálu má velký význam pro duchovní dějiny v mnohem širším kontextu, než se zdá. Mnoho religionistů vyslovalo teorii, že se nejedná pouze o křesťanský symbol, ale téměř v každé starší kultuře se dá najít předmět, který by byl srovnatelný se Svatým grálem. Například v řecké, římské a zároveň britské mytologii se můžeme setkat s předmětem zázračného rohu, který oplývá neskutečnou hojností pro všechny kolem. K této problematice se jednoznačně vyjadřuje Roger Sherman Loomis ve své knize „The Grail: From Celtic Myth to Christian Symbol“, kde tvrdí, že v rytířských románech o králi Artušovi a grálu došlo k chybě v překladu. Autor zdůrazňuje, že ve staré francouzštině existovalo jedno slovo pro „roh“ a „tělo“, tento výraz zněl „li cors“. Loomis tedy poukazuje na to, že slovo, které doposud bylo překládáno jako roh, však mohlo být myšleno jako tělo, tedy v přeneseném významu tělo Kristovo neboli hostie. Tímto zjištěním tedy autor odsouvá předmět grálu spíše do roviny křesťanské. Dále také konstatuje, že není zvláštností, že téměř v každé mytologii se vyskytovala nějaká zázračná nádoba či kotlík, která měla moc nasytit hladovějící a někdy i vracet mrtvé k životu.¹¹⁷ A stejně tak britská keltská mytologie měla takovýchto příběhů nepřeberné množství, například kotel obra Dyrnwcha nebo kotel pána Annwnu a další.¹¹⁸ Také se zaobírá myšlenkou, že Chrétien de Troyes údajně tvrdil, že vyprávění o grálu našel v nějaké staré knize, kterou mu dal Filip, hrabě flanderský. R. S. Loomis vyslovil domněnku, že pokud Chrétien skutečně měl v rukou nějakou takovou knihu, ze které v této věci čerpal, jistě se jednalo o jeden ze zmíněných pohanských kotlíků a nikoli o křesťanskou předlohu Svatého grálu. Potom by právě představivost a umělecký talent Chrétiena de Troyes započala cestu grálu od keltského mýtu ke křesťanskému symbolu.

Příběh o grálu v podání Chrétiena začíná tím, že Perceval se při jedné své výpravě ocitl v pohostinství Krále rybáře. Když při večeři náhle místností prošel průvod tvořený mladíkem nesoucím kopí, ze kterého kapala krev, za ním kráčeli dva další mládenci, kteří drželi svícny z ryzího zlata ozdobené černou glazurou, a za nimi šla překrásná dívka nesoucí zlatou nádobu vykládanou všemi znalými drahokamy. Když vstoupila do místnosti, vše jako by ztichlo a rozzářilo se. Za dívkou s grálem kráčela ještě jedna mladá dívka, která nesla stříbrnou kovanou

¹¹⁷R. S. Loomis, s. 61

¹¹⁸D. Samek, s. 13

mísu. Perceval byl kdysi varován, že není dobré příliš se vyptávat, a tak celou dobu mlčel. Později se však dozvěděl, že jeho nevyslovená otázka byla klíčová pro záchranu raněného Krále rybáře. Jak jsme si již řekli, Chrétien zemřel dřív, než stihl dílo dopsat a po něm se o to pokusila řada dalších umělců. První pokračování bylo napsáno anonymně, hlavním hrdinou se v něm stal rytíř Gauvain, který dostal na hradě grálu za úkol spravit zlomený meč. V tomto zpracování je grálu propůjčena schopnost nasytit celou shromážděnou společnost. Druhé pokračování napsal Wauchier de Denain, francouzský autor žijící ve 13. století. V jeho podání byl hrdinou opět Perceval. Autorem třetího pokračování je Gerbert de Montreuil, taktéž básník pocházející ze severní Francie a působící ve 13. století. A čtvrté zpracování příběhu vytvořil Manessier¹¹⁹ mezi léty 1214 a 1227, který končí příběh tak, že Perceval usedne na trůn po Králi rybářů, vládne sedm let a pak odejde do lesů a stane se poustevníkem. Ve chvíli, kdy zemře, zmizí ze světa i grál.

V „Artušově smrti“ se dočítáme, že král Artuš vyslal všechny své rytíře, aby hledali a našli Svatý grál. Navzdory tomu, že si byl král vědom, že značná část rytířů se z výpravy nevrátí a nic už nebude stejné jako dřív, domníval se, že je nutné grál získat pro dobro země. V podání sira Thomase Maloryho hrál významnou roli ve výpravě za svatým grálem vedle Percevala rytíř Galahad, syn Lancelota, který byl naprosto čistým a nezkaženým mladíkem, který nakonec dosáhl jakéhosi stupně povznesení po tom, co spolu s Percevalem došli ke konci jejich výpravy. „I odešla duše jeho pojednou k Ježíši Kristu a veliký zástup andělů vznesl ji k nebesům přímo před zraky jeho dvou druhů. Vtom spatřili ruku přicházející z nebes, ale těla neviděli, i přiblížila se k nádobě a vzala ji, i kopí, a vznesla ji vzhůru do nebe. A od těch časů nebylo muže tak smělého, aby mohl říci, že uzřel svatý grál.“¹²⁰ Tato interpretace nás přivádí k myšlence, zda Svatým grálem je skutečně fyzická nádoba anebo právě onen stav všeobecného poznání, kterého Galahad dosáhl a byl poté povznesen Bohem. V každém případě pouze člověk naprosto čistý, nezkažený a silně věřící mohl dosáhnout poznání a najít Svatý grál.

¹¹⁹ F. D. Reno, s. 182

¹²⁰ Thomas Malory, s. 342

Dnes se za nejhodnověrnější vyprávění o grálu považuje „Perzival“ od Wolframa von Eschenbach, rytíře bavorského původu, napsané mezi rokem 1195 a 1216. Na začátku díla autor prohlašuje, že Chrétienova verze je mylná. On sám prý vycházel z věrohodnějších zdrojů získaných od Kyota z Provence, který je obdržel od Flegetanise.¹²¹ Sám Wolfram připouští, že původní legenda byla pohanská, jak můžeme vyčíst z jeho vlastních slov: „Guiot, co mistr proslulý, v Toledu naši fabuli našel totiž založenou, pohanským perem vyličenou.“¹²² Wolfram se v díle zmiňuje nejen o tom, že spis byl napsán pohany, ale přímo samotného Flegetanise označuje za pohana. Michael Baigent a jeho kolektiv se však ve svých studiích domnívají, že výrazem „pohan“ autor nemyslí příslušnost ke staré keltské tradici, ale označuje tím židovství. M. Baigent se dále snažil blíže identifikovat postavy Kyota a Flegetanise. První z nich je, podle jeho závěrů, jednoznačně Guiot de Province, trubadúr, mnich a mluvčí templářů. O druhé postavě však nic nevíme. V každém případě možná právě skrze vliv Guiota se ve Wolframově díle setkáváme s odkazy na templáře a křížové výpravy. Zde se Baigent pozastavuje nad tím, zda se Wolfram dopustil anachronismu, anebo zda tím úmyslně chtěl naznačit aktuálnost grálové tematiky. Autor ve své tvorbě zachází do značných detailů a dopouští se množství různých narážek a hádanek, které by měli čtenáře s otevřenou myslí dovést k pravdě o tomto mystickém symbolu. Pro pozdější hledače Svatého grálu se tak dílo Wolframa von Eschenbach stalo stěžením.

Významnou postavou, která figuruje v legendách o Svatém grálu, je Josef z Arimatie. Podle Evangelíí se tento bohatý muž objevil u ukřižovaného Ježíše Krista a požádal Piláta, aby mu věnoval jeho mrtvé tělo, které následně uložil do kamenné hrobky. Podle středověkých legend byl tento stoupenec Kristova učení tím, kdo přivezl grál z Jeruzaléma do Británie, přesněji do Glastonbury v Somersetu, kde také založil první křesťanský kostel v zemi.¹²³ Josef z Arimatie se objevuje v „Acta Pilati“, tedy „Skutcích Pilátových“, které byly ve středověku známé i pod názvem „Nikodémovo evangelium“. Tyto texty tvořilo 14 apokryfních evangelíí, které byly součástí středověkých vulgátových biblí. První spojení mezi grálem a Josefem z Arimatie nacházíme v díle burgundského

¹²¹Michael Baigent, Richard Leight, Henry Lincoln, *Svatá krev a svatý grál*, Praha 2006, s. 297

¹²²tamtéž

¹²³F. D. Reno, s. 158

básníka, Roberta de Borona „Josef z Arimatie aneb Historie grálu“ pocházejícím z konce 12. století. Autorovou inspirací bylo dílo Chrétiena de Troyes i „Nikodémovo evangelium“.

Podle Borona byl Josef římským vojákem a tajným stoupencem Krista. Po poslední večeři se nádoba dostala do rukou Piláta, ten ji však sám dal Josefovi, aby u něj nebyla nalezena a on nebyl křivě nařčen ze sympatizování s ukřižovaným. Boronovo vyprávění končí tím, že Josef se vrátil domů zemřít a grál nechal v Británii pod ochranou manžela své sestry, rybáře Brona. Rytíř Perceval byl vyvolen stát se ochráncem grálu, protože byl Bronovým vzdáleným potomkem.¹²⁴ Americký badatel R. S. Loomis spojuje postavu Brona s králem Branem vystupujícím v keltské tradici, který vlastnil kotlík, jenž dokázal oživovat mrtvé, a byl raněn, když mu otrávený oštěp probodl nohu. Všechny tyto informace korespondují s novým pojetím křesťanského strážce grálu, kterým byl takzvaný Král rybář, který byl taktéž těžce raněn na noze. To, že byl král zvaný „rybářem“ je jistá návaznost na symboliku ryby v souvislosti s Ježíšem Kristem.¹²⁵

Sir Thomas Malory se v „Artušově smrti“ také věnuje tématu tohoto stoupence Krista a to přesněji při hledání grálu rytířem Galahadem, který během svého dobrodružství získá jeho bájný štít. Historii této rozporuplné postavy popisuje Malory takto: „Stalo se po ukřižování Pána našeho Jezu Krista za dvaatřicet let, že Josef z Arimatie, to je ten urozený rytíř, který sňal s kříže Pána našeho, právě v ten čas odešel z Jeruzaléma a velký počet jeho sourodáků s ním.“¹²⁶ Z těchto i dalších slov Thomase Maloryho je patrné, že i on při řešení této problematiky čerpal z díla Roberta de Borona a dalších zmíněných.

¹²⁴ tamtéž, s. 216

¹²⁵ R. S. Loomis, s. 56

¹²⁶ Thomas Malory, s. 284

4.2. Úloha pohanské keltské víry v artušovských legendách

V době krále Artuše měla stále velký význam pro dvůr i celou společnost původní keltská víra. Navzdory přicházejícímu křesťanství se původní zvyklosti ve společnosti Británie uchovávaly ještě velmi dlouho. Pohanství a veškerá symbolika s ním spojená byla v lidech silně zakořeněna. Původní britské náboženství vlastně nebylo ani tak vírou v něco nadpřirozeného jako spíš celkovým způsobem života, výchovy a myšlení.

Bylo nanejvýš logické, že lidé se okamžitě nevzdali své tradice ve prospěch nově přichozího křesťanství, neboť stará víra nebyla cosi nevyhovujícího, ba naopak sloužila jako stabilizační prvek společnosti a vedla ji k rozkvětu. Jak se o Keltech vyjádřil římský historik Ammianus Marcellinus někdy mezi roky 330 n. l. a 395 n. l.: „Ve všech oblastech, pozvolna, jak postupovala civilizace, se rozmáhalo také studium prospěšných nauk, které zavedli Bardové, [Vatové] a Druidové. Bardové zpívali o záslužných skutcích slavných mužů za doprovodu tónů lyry. [Vatové] se snažili vysvětlit vznešená tajemství přírody. Mezi nimi byli Druidové, důvěrné společenství mužů s vyššími schopnostmi, kteří se řídili Pythagorovým učením. Přerostli své okolí v hledání neviditelného a jen málo si dělali z lidské smrtelnosti, protože věřili v nesmrtelnost duše.“¹²⁷ Toto svědectví je dokladem vlivné bardské kultury, o které jsem se již zmiňovala v souvislosti s tvorbou příběhů a legend a jejich následným přenášením z keltské tradice do legend o králi Artušovi. Z Marcellinova tvrzení o Druidech lze soudit, že se jednalo o muže vážené i mimo uzavřené společenství Británie. Nejhodnotnější prameny, které o keltské kultuře máme, jsou zmíněné mytologické příběhy, zprávy římských historiků a především archeologické nálezy, kterých se za poslední století na území Británie odkrylo značné množství.¹²⁸ Více než podrobný přehled archeologických památek pocházejících z keltské kultury doby krále Artuše nám nabízí kniha „Arthur's Britain: history and archaeology“ od britského archeologa Leslieho Alcocka.¹²⁹

¹²⁷ Ammianus Marcellinus, ed. John C. Rolfe, Toronto 1935, s. 178-181

¹²⁸ Brendan Cathbad Myers, *Záhadní druidové: Keltská mystika, teorie a praxe*, Praha 2008, s. 25

¹²⁹ Alcock Leslie, *Arthur's Britain: history and archaeology*, Middlesex 1973

Podle autorů jednotlivých legend dochází k propojení keltské tradice a dvora krále Artuše hlavně prostřednictvím postavy Merlina a následně množství magických prvků, které však ve valné míře mají svůj původ právě od tohoto bájného kouzelníka. Merlin podle legend nejenže byl zodpovědný za Artušovo početí a pomohl mu stát se králem, ale dokonce i po celou dobu jeho vlády stál po jeho boku jako rádce. Nebyl to však jen rádce, byl: „Šaman a kouzelník a obdobný pojem, Keltský Druid, ztělesnění, takřka, náboženského typu muže, který v naprosté nezávislosti a osamění, odhaluje přímý a osobní přístup ke kolektivnímu nevědomí.“¹³⁰ Jeho vliv na dvorskou kulturu byl nemalý, k mnoha zásadním událostem by vůbec nedošlo nebýt jeho postavy a zvláště pak ze začátku příběhu o Artušovi. Dalo by se říci, že Merlin se značně zasadil o nasměrování vývoje celé společnosti a později se odsunul do ústraní a své zásahy minimalizoval. Nicméně se nepochybně stal zástupcem keltské pohanské víry u dvora.¹³¹

V Gildasově kronice o postavě Merlina nenajdeme ani zmínku, avšak Geoffrey z Monmouthu mu již své nemalé místo vytyčil. Merlin je zde vyličen jako prorok a věstec. Jeho matkou je lidská žena a otcem neznámý démon, který ji po nocích navštěvoval. Navzdory otcovu původu zde autor nepřichází do konfliktu s křesťanstvím a tvrdí, že to Bůh dal Merlinovi dar vidět do budoucnosti a všechno znát. Tato verze je velice podobná i Layamonovu podání. Robert de Boron ve svém díle dokonce tvrdí, že prorokovým otcem byl samotný Ďábel. Ale v těchto pozdějších interpretacích již zcela jistě můžeme najít zaujatost křesťanského světa vůči pohanské magii.¹³² Chrétien de Troyes se postavě čaroděje téměř nevěnuje a v „Artušově smrti“ se autor nepozastavuje nad jeho původem, ale rovnou ho staví po bok krále Artuše.

V každém případě se Merlin poprvé objevuje v díle Geoffreyho z Monmouthu a to po boku krále Vortigerna, jehož se stane rádcem. V „Dějínách britských králů“ se setkáváme s prvním Merlinovým proroctvím: „Běda červenému draku, neboť jeho záhuba se blíží! Do jeho jeskyně se nastěhuje bílý drak, který představuje Sasy, které jsi sem pozval. Rudý drak symbolizuje britský národ,

¹³⁰Jung Emma, Marie - Louise von Franz, *The Grail legend*, Princeton 1998, s. 360

¹³¹J. Campbell, s. 169

¹³²tamtéž, s. 171

který je bílým drakem utiskován... Kanec z Cornwallu přispěchá na pomoc a kopyty rozdrtí jejich šije.“¹³³ Jak bylo v proroctví řečeno rudý drak má symbolizovat Britany, kteří budou utlačováni Sasy, tedy bílým drakem, dokud je nevyžene cornwallský divočák, Artuš. Později se Merlin stal rádcem Utherovým a posléze získal své neměnné postavení u dvora krále Artuše. Pokud hovoříme o Merlinových významných činech, nesmíme opomenout, že podle Geoffreyho z Monmouthu tento čaroděj stojí i za záhadnou stavbou Stonehenge. Král si přál mít nevidaný památník, který by uctil památku Britů padlých při válce se Sasy a tak Merlin svými kouzly přenesl tuto soustavu menhirů nazývanou „Tanec obrů“ z irského pohoří Killaraus až na britské Saliburské pláň. Rovněž předmět Kulatého stolu má podle Thomase Maloryho na svědomí Merlin. „Merlin stvořil kruhový stůl na znamení kruhového tvaru země a lidé by měli chápat, že Kruhovým stolem jest tento kruhový tvar správně zpodoben. Neboť celý svět, křesťanský i pohanský, se utíká ke Kruhovému stolu, a ti, kdož jsou vybráni do družiny Kruhového stolu, považují se za blaženější a důstojnější, než kdyby poloviny světa dobyli... Když Merlin zřídil Kruhový stůl, pravil: „Ti, kdož budou členy Kruhového stolu, mají býti zasvěceni do pravdy svatého grálu.““¹³⁴ Zde se potýkáme se zajímavým momentem v podobě rovnosti mezi křesťanstvím a pohanstvím a také v souvislosti mezi Merlinem a Svatým grálem.

Dalším bodem, skrze který pronikalo pohanství do artušovských legend, byly ženy. Mnohé z ženských postav v legendách mají svůj předobraz v podobě keltských bohyň. Například Jezerní paní by mohla být odrazem bohyně vod Coventiny, Guinevra může být spojována s Bílou paní, Eponou a velmi důležitou se zde stává postava Morgany le Fay, která by v podobě keltského božstva nesla jméno Modron, Macha nebo Morrigan. Pomineme-li interpretaci Thomase Maloryho, která líčí Morganu jako zlou čarodějkou, v množství ostatních děl se s ní seznámíme jako s léčitelkou a věštkyní. Úloha, kterou ji také neupřeme, je jedna z devíti sester Avalonu, bájného ostrova z pohanské irské tradice, jak ji popisuje Geoffrey z Monmouthu v díle „Vita Merlini“: „Ostrov jablek, který lidé nazývají Šťastným ostrovem, má své jméno díky tomu, že sám o sobě všechny věci produkuje... Devět sester zde vládne vlídnými zákony těm, kteří sem přicházejí

¹³³Geoffrey z Monmouthu, s. 116

¹³⁴Thomas Malory, s. 294-295

z naší země. Ta, jež stojí první mezi nimi, je nadanější v léčení a převyšuje své sestry i svojí krásou. Morgana jest jméno její... Tam jsme tedy po bitvě u Camlanu vzali raněného Artuše... A Morgana nás s patřičnými poctami přijala.“¹³⁵ To by mohlo poukazovat na spojení se starým mýtem o devíti kněžkách žijících v prvním století někde na bretaňském pobřeží.

Stará keltská tradice vycházela z principu dokonalosti spojení mužského a ženského elementu, péče a plodnosti se silou a vitalitou. Odraz této náboženské tradice můžeme v legendách nalézt v podobě únosu Guinevry. Téměř v každé interpretaci je královna alespoň jednou unesena, a tím dojde k narušení rovnováhy mezi oběma elementy. Je tedy nesmírně důležité získat ji zpět. Prázdné místo nejvyššího ženského elementu musí být opět vyplněno a tím bude opět nastolena rovnováha. Mezi badateli najdeme i názor, že předmět Svatého grálu byl taktéž spojen s posvátností ženství ze staré keltské tradice. Například psycholožka a manželka Carla Gustava Junga, Emma Jung a švýcarská psycholožka Marie-Louise von Franz v díle „The Grail legend“ nastiňují myšlenku, že grál v podobě kalichu symbolizuje plodnost a hojnost, tedy jakýsi ženský princip.¹³⁶ A opět bychom se zde dostávali k problematice hledání ztraceného ženského elementu, která již byla nastíněna v souvislosti s tematikou únosů královny Guinevry.

Dalším významným symbolem, který se přenesl z keltské tradice do artušovských legend, je Avalon. Nikdo neví přesně, kde se toto místo nacházelo, ačkoli v pramenech můžeme mnohokrát nalézt tvrzení, že se jednalo o ostrov. S tímto bájným místem se poprvé můžeme setkat v „Dějínách britských králů“ a v pozdějších dílech nalezneme aspoň zmínku téměř v každém. Podrobnější popis Avalonu však najdeme ve „Vita Merlini“, kde ho autor nazývá „Insula Avallonis“ (Ostrov Avalon) nebo „Insula Pomorum“ (Ostrov Jablek), dočteme se zde o kráse a hojnosti tohoto místa. I zde však podobně jako u křesťanského grálu můžeme odhalit podobnosti s mytologiemi jiných zemí. Kouzelný ostrov má například společné rysy s pozemským rájem v zahradách Edenu, potopenou Atlantidou a dalšími. Významnou podobnost nacházíme v řecké mytologii a zahradě Hesperidek, kterou obývají nymfy pečující svými kouzly o stromy, na kterých rostou zlatá jablka přinášející nesmrtelnost. Někteří autoři se ve svých dílech, jako

¹³⁵ John Matthews, *Artušské moudrosti*, Praha 1998, s. 44

¹³⁶ E. Jung, M. - L. von Franz, s. 134

například P. M. Matarasso v „The Quest of the Holy Grail“, odklání od hledání původu legendy o Avalonu ve starších mytologiích a naopak naznačují, že by mohla existovat spojitost mezi kouzelnými jabloněmi Avalonu a Stromem poznání, ze kterého Eva navzdory Božímu zákazu utrhla jablko.¹³⁷ Ostrov Avalon má však pravděpodobně svůj původ v irské mytologii jako množství jiných již zmiňovaných magických prvků v legendách.

4.2.1. Magické předměty a bytosti

Tak jako úloha křesťanství v artušovské tématice nutně vedla k symbolu Svatého grálu, tak i pohanská keltská víra vede k množství magických prvků objevujících se v legendách. Prvním takovým, který vzbuzuje pozornost čtenáře i badatele, je symbolika kouzelného meče, Excaliburu. Poprvé se s touto bájnou zbraní setkáváme již ve starých velšských legendách. Například ve „Snu Rhonabwyově“¹³⁸ se říká, že jílec Artušova meče byl vykován ve tvaru dvou hadů podobajícím se plamenům ohně. Pohled na ně byl prý tak děsivý, že to málokdo zvládl. V „Dějínách britských králů“ je o Artušově meči pouhá zmínka a to v souvislosti s bitvou, ve které král svým silným mečem nesoucím název Caliburnus statečně pobíjí své nepřátele: „...když Artuš spatřil, jak se krví zbarvuje jeho brnění a štít, vzplál ještě větším hněvem, pozvedl meč Caliburn, vši silou jím udeřil Fllola do přilbice a roztal jeho hlavu v půli.“¹³⁹ Tento název pravděpodobně pochází z kombinace velšských výrazů „caledfwlch“, který sloužil jako prosté označení pro meč, a „caladbolg“, tedy nenasytný. Jeho původ však také může pocházet z latinského slova „calibs“ přeložitelného jako ocel.¹⁴⁰

Historici, jazykovědci a ostatní badatelé zabývající se artušovskou tematikou vedou spory o to, zda název Excalibur pochází původně z velštiny, která často přebírala irské názvy, nebo z latiny. Spíše se však přiklání k první možnosti a to s ohledem na zkušenosti ze starých irských legend, kde téměř každý hrdina měl meč oplývající nejen honosným názvem, ale leckdy i magickými schopnostmi. V

¹³⁷ P. M. Matarasso, s. 223

¹³⁸ D. Samek, s. 11

¹³⁹ Geoffrey z Monmouthu, s. 158

¹⁴⁰ D. Samek, s. 214

„Artušově smrti“ dostal meč své jméno od Jezerní paní, která ho dala Artušovi, když se zlomil jeho starý meč a Merlin ho přivedl k jezeru žádat o novou zbraň. Význam slova Excalibur je zde vysvětlen jako „ostrá ocel“. V některých interpretacích artušovských legend však používá Excalibur rytíř Gauvain, Artušův synovec, jako tomu je například v „Perceval aneb Vyprávění o grálu“ od Chrétiena de Troyes. Navzdory těmto ojedinělým případům je však Excalibur silně spojen s postavou krále Artuše. Je jakýmsi symbolem toho, že jeho vláda byla posvěcena vyšší mocí. Když Artuš umírá i jeho pomyslné žezlo se musí vrátit tam, odkud přišlo. Je tedy navraceno jezeru a jeho paní. Keltové často vyhazovali své zbraně do jezer a řek jako obětiny bohům. Nepochybně významnou roli v příběhu o Excaliburu hraje Jezerní paní. Tato postava je leckdy vnímána jako nadpřirozená bytost přirovnávána k bohyni vod Covianně, avšak v mnohých dílech, jako například v „Artušově smrti“, je člověkem z masa a kostí. Podle Thomase Maloryho je označení Jezerní paní titulem nikoli jménem. Když Artuš s Merlinem přišli k jezeru, paní na něm zrovna plula v loďce, král se jí zeptal, zda si smí meč vzít a ona mu to dovolila. Avšak dodala, že je to spíše půjčka než dar: „Vstupte tedy do onoho člunu a sám veslujte až k meči a vezměte si jej i s pochvou. O ten dar vás požádám, až uvidím, že čas se již naplnil“¹⁴¹. Pověstnou scénu, ve které po smrti Artuše rytíř Bedivere vrátil meč tam, odkud pocházel, autor vysvětluje tím, že ruka vynořená nad hladinu patřila vodní nymfě nikoli Jezerní paní. „A ovinul opásání kolem jílce a vhodil meč do vody, jak nejdále mohl. I vynořila se ruka a paže nad vodu, napřáhla se a chytila jej a třikrát jím potřásla a máchla a pak zmizela i s mečem pod vodou.“¹⁴²

Zajímavé je, že v množství novodobých interpretací je Excalibur zaměňován s mečem, který Artuš vytáhne z kamene na znamení své vyvolenosti být králem. Nikde v legendách se však nepraví, že by se jednalo o ten samý meč ba naopak, Artuš se nejdříve stal králem a poté byl Merlinem přiveden k jezeru a získal nový kouzelný meč. Pokud bychom pátrali po původu motivu meče v kameni, jistě by pro nás možným vodítkem mohl být tehdejší způsob výroby zbraní. Archeologické nálezy z mnohých oblastí svědčí o tom, že roztavená ocel byla vlívána do forem z kamene nebo jílu a potom, co ztuhla, se nádoba otevřela nebo

¹⁴¹ Thomas Malory, s. 61

¹⁴² tamtéž, s. 458

leckdy rozbila a zbraň byla doslova vytažena z kamene. Zde vznikaly legendy o tom, že zbraně mají kouzelnou moc, protože i způsob jejich výroby nezasvěcenému člověku připadal jako magie. Prvním pramenem, ve kterém se motiv meče v kameni objevuje, je dílo Roberta de Borona z 12. století. V tomto a v dalších starších pramenech však není meč vytažen z kamene, ale z kovadliny. Nebo popřípadě, jako v „Artušově smrti“, je v kameni kovadlina a v ní meč. V tomto příběhu právě kámen nebo kovadlina hraje mnohem větší roli než vytažený meč, proto o něm dále nejsou žádné zmínky a je nahrazen magickým Excaliburem. Je to totiž právě kámen či kovadlina, co mělo tu schopnost rozpoznat ruku vyvoleného krále a zbraň uvolnit, aby ji mohl vyjmout. V keltské mytologii byl vždy kamenům přikládán zvláštní význam a leckdy jim byly připisovány i magické schopnosti. Důkaz o tomto tvrzení můžeme nalézt na místech jako je Stonehenge nebo nedaleké Avebury.

Za jeden ze záhadou opředených prvků v legendách by se dal také považovat hrad Kamelot a veškerá s ním spojená symbolika. První zmínku o bájném hradu nacházíme v díle Chrétiena de Troyes „Lancelot aneb Rytíř na káře“. Kamelot je zde spojován s bývalou římskou pevností Cearleon, která je označena za centrum krále Artuše již v díle Geoffreyho z Monmouthu. Postupem 13. století se v artušovských legendách čím dál tím více rozmohly popisy Kamelotu, avšak u většiny z nich se zdá, že čerpaly z předchozích popisů Caerleonu. Thomas Malory Kamelot popisuje jako hlavní město na břehu řeky, obklopeného krásnými lesy a s dominantní katedrálou svatého Štěpána, několikrát nás také odkazuje na domněnku, že Kamelot byl dnešní hrad ve Winchesteru. Tato představa z 15. století se vryla do povědomí čtenářů zřejmě nejvíce. Navzdory tomu, však není jisté, kde se skutečně Kamelot nacházel.

V artušovských legendách bychom našli další množství magických předmětů a bytostí, které však měli pouze epizodní vliv a nikoli významný dopad či symboliku pro celý příběh. Z původu množství elementárních prvků v legendách můžeme vyčíst, že pohanská keltská víra měla v artušovské tématice své nezaměnitelné postavení. Navzdory tomu, že se legendy prostřednictvím jednotlivých interpretací vyvíjely stále více křesťansky orientovaným směrem, jsou silně zakořeněny v pohanské tradici.

5. Závěr

Cílem této práce bylo přiblížení se vybraným autorům artušovských legend, jmenovitě Gildasovi, Geoffreymu z Monmouthu, Chrétienovi de Troyes a Thomasovi Malorymu, a jejich dílům, na základě kterých bylo možné do určité míry zrekonstruovat konkrétní dvorské fenomény artušovské doby, jakými jsou prezentace krále a jeho majestátu, fenomén rytířství a úloha žen v legendách. Dále jsem nahlédla do náboženské problematiky artušovských legend a zohlednila i s ní související stěžní prvky jako například Svatý grál, Avalon a další. Pochopitelně jsem ve své práci kromě děl již zmíněných autorů zohledňovala i množství dalších, jako například Roberta de Borona, Wolframa von Eschenbach, Laymona nebo Wace.

Při rozboru konkrétních dvorských fenoménů jsem dospěla k závěru, že se jednalo o složitou síť vzájemných vazeb mezi jednotlivými členy zdánlivě oddělených skupin. Žádný z fenoménů nevznikal izolovaně, nýbrž všechny se ve svých zákonitostech a pravidlech silně ovlivňovaly. Nebylo by významného postavení žen u dvora, kdyby nebylo úcty rytířů k nim. A stejně tak by rytířský pomyslný etický kodex postrádal jednu ze svých nejvýznamnějších zásad, kdyby nebylo žen u dvora. I prezentace krále byla silně ovlivněna předchozími dvěma fenomény a naopak. Artuš je v legendách prezentován především jako silný válečník a geniální stratég, což můžeme nalézt v množství pasáží popisujících jeho osobu jako charismatický typ krále, který motivoval své rytíře a vojska a sám se po jejich boku účastnil mnoha vyhraných bitev. Další rolí, ve které je Artuš v legendách prezentován, je role dobrého křesťana. Je zde popisován jako topický typ krále, který je skrze svou víru a nábožensky motivované činy ve spojení s Bohem a dostává se mu jeho požehnání a přízně. V neposlední řadě Artuš také plní úlohu spravedlivého a milovaného krále, který sjednotil britské kmeny do jednoho prosperujícího království a následně v něm nastolil pevný společenský řád propagovaný hlavně prostřednictvím jeho nejbližších rytířů Kulatého stolu.

Tito rytíři byli dosazováni do své funkce výhradně osobou krále a s ní získávali i specifické postavení u dvora i mimo něj, které s sebou neslo nejen množství privilegií, ale také povinností, mezi které patřilo striktní dodržování přísných

morálních a etických zásad. Odměnou za jejich služby v bitvách i královských radách jim byly hmotné statky, které obdrželi od krále již při svém jmenování do funkce. Pokud se některý z rytířů provinil proti královskému nařízení nebo porušil každoročně opakovaný slib o dodržování morálních zásad, byl mu majetek i titul opět odebrán a rytíř tak ztratil i to, na čem mu záleželo nejvíce, tedy jeho čest. Se ztrátou své cti rytíř riskoval i ztrátu náklonnosti své dámy, která v jeho životě sehrávala nemalou roli.

Ženy v artušovských legendách měly velký význam prostřednictvím jejich působení na konání svých vyvolených rytířů. Dá se říci, že dámy, panny a paní byly přímou součástí rytířské kultury, neboť množství morálních a etických zásad těchto králových společníků bylo úzce spjato se vztahem k tomuto něžnějšímu pohlaví. Dámy bylo nutné zastupovat v boji a hájit i jejich postavení, majetek a v neposlední řadě čest. Navzdory tomu, že se pohybujeme v době středověku, ženy v artušovských legendách měly stejná vlastnická práva jako muži. A i jejich vystupování u dvora i mimo něj se jevilo být naprosto suverénním.

Při bližším pohledu do náboženské problematiky legend jsem odhalila střet dvou téměř protichůdných vyznání, křesťanství a keltské pohanské víry. Ale i v této otázce se dá najít jistá zákonitost. Díky křesťansky založeným autorům příběhů s artušovskou tematikou je význam tohoto náboženství patrný na první pohled. Avšak čím hlouběji se do legend dostáváme, tím větší vliv staré víry objevujeme. Většina z pohanských prvků má svůj původ v keltské nebo přímo irské mytologii. Prostřednictvím autorů jednotlivých legend byly oběma náboženstvím vytyčeny hranice jejich vlivu. Pro pohanskou keltskou víru se v artušovských legendách stala typickou iniciační role. Působení druida Merlina a dalších postav vycházejících z pohanské tradice se často stávalo příčinami mnohých z dobrodružství rytířů Kulatého stolu. Oproti tomu křesťanství našlo svou hlavní úlohu v posvěcování konkrétních událostí v legendách. Nejlepším příkladem působení obojího je nástup Artuše na trůn. Celé jeho dosazení k moci je silně iniciováno Merlinem, avšak muselo se odehrát za dozoru arcibiskupa z Canterbury, který celý akt posvětil svou přítomností a souhlasem.

6. Seznam pramenů a použité literatury

SEZNAM PRAMENŮ:

Ammianus Marcellinus, ed. John C. Rolfe, Toronto 1935

Geoffrey z Monmouthu

Dějiny britských králů, edd. L. Jan, M. Moravová, M. Nodl, P. Soukup, M. Wihoda, Praha 2010

Thomas Malory

Artušova smrt, ed. E. Vinaver, The Works of Sir Thomas Malory, překlad Jan Caha, Praha 1997

Chrétien de Troyes

Cligés, překlad Jiří Konůpek, Praha 1967

Chrétien de Troyes

Arthurian romances, překlad William W. Kibler, Londýn 1991

Gildas

The conquest of Britain by the Saxons, ed. Daniel H. Haigh, Londýn 1861

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY :

Alcock Leslie

Arthur's Britain: history and archaeology, Middlesex 1973

Anscombe Alfred

St. Gildas of Ruys and the Irish regal chronology of the sixth century, Londýn 1893

Baigent Michael, Leight Richard, Lincoln Henry

Svatá krev a svatý grál, Praha 2006

Baker Alan

Rytíř, Praha 2004

Barber Richard

The Holy Grail The History of a Legend, Londýn 2005

Bocková Gisela

Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti, Praha 2007

Campbell Joseph

Proměny mýtu v čase: vývoj mýtů od raných kultur až po středověké legendy, Praha 2000

Davies Norman

Ostrovy: dějiny, Praha 2003

Dean Christopher

Arthur of England, Toronto 1987

Duby Georges

Dějiny Francie, Praha 2003

Dvořáčková-Malá Dana

Dvory a rezidence ve středověku II.: Skladba a kultura dvorské společnosti, ed.
Jan Zelenka, Praha 2008

Dvořáčková-Malá Dana a kol.

Dvory a rezidence ve středověku III.: Všední a sváteční život na středověkých
dvorech, Praha 2009

Elton Geoffrey R.

Angličané, Praha 2000

Ferro Marco

Dějiny Francie, Praha 2006

Giles John Allen

Old English Chronicles, Londýn 1906

Giles John Allen

History of the Ancient Britons, Londýn 1847

Churchill Winston S.

Dějiny anglicky mluvících národů: Díl první Zrození Británie, Praha 1996

Jung Emma, Marie - Louise von Franz

The Grail legend, Princeton 1998

Kenneth Morgan O.

Dějiny Británie, Praha 1999

Lacy Norris, Ashe Geoffrey, Namcoff Debra N.

The Arthurian handbook, New York 1997

Loomis Roger Sherman

The Grail: from Celtic myth to Christian symbol, Princeton 1991

Claudia Märtlová Claudia

Středověk: 101 nejdůležitějších otázek, Velké Bílovice 2007

Matarasso Pauline Maud

The quest of Holy Grail, London 2005

Matthews John

Artušské moudrosti, Praha 1998

Myers Brendan Cathbad

Záhadní druidové: Keltská mystika, teorie a praxe, Praha 2008

Reno Frank D.

Arthurian Figures of History and Legend, Jefferson 2011

Suchánek Drahomír

Vláda žen, in: Historický obzor, Hostivice 2007, roč. 18, č. ½

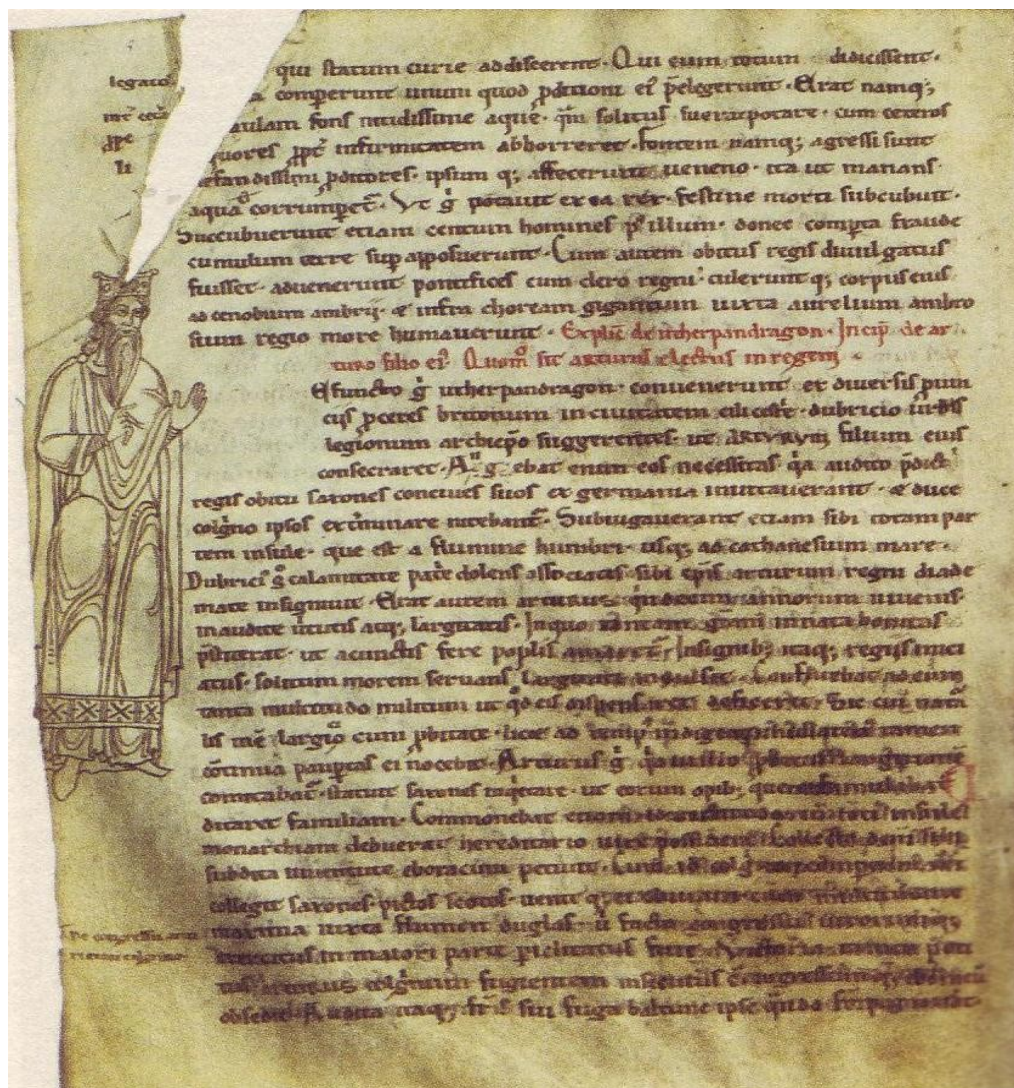
Trevelyan G. M.

A Shortened History of England, Penguin 1967

7. Přílohy

Příloha 1:

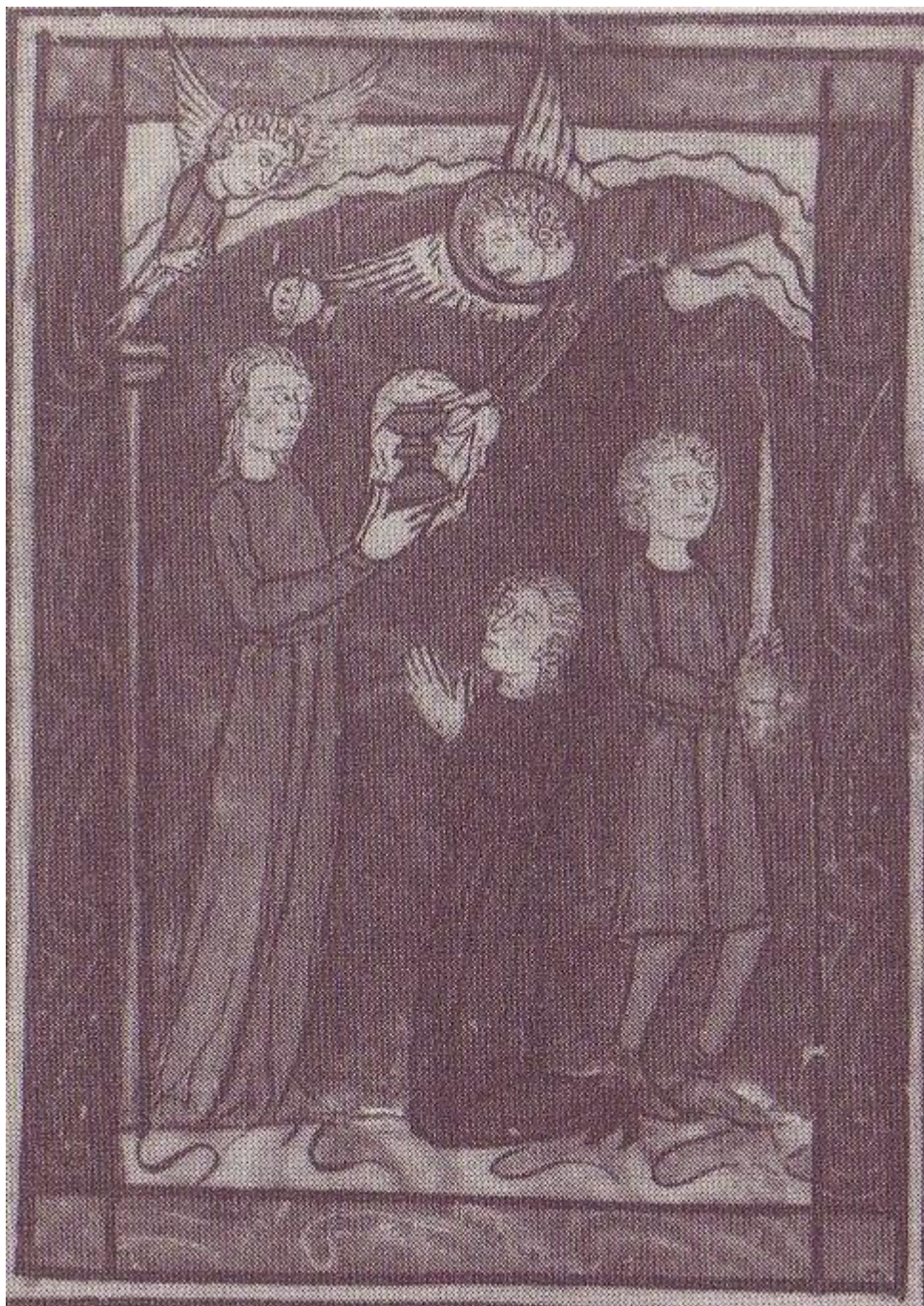
„Rukopis „Dějiny britských králů“ Geoffreyho z Monmouthu, jedno z nejstarších knižních zobrazení krále Artuše z poloviny 12. století z opatství Mont-Saint-Michel v Normandii.“¹⁴³

¹⁴³Daniel Samek, poznámka k příloze, in: Geoffrey z Monmouthu, *Dějiny britských králů*, edd. L. Jan, M. Moravová, M. Nodl, P. Soukup, M. Wihoda, Praha 2010s. 218

Příloha 2:

Vynesení Svatého grálu na nebe. Iluminace z rukopisu čtvrtého pokračovatele Chrétiena de Troyes, Manessiera.¹⁴⁴

¹⁴⁴ R. Barber, s. 34

Příloha 3:

Hrad Tintagel v Cornwallu.¹⁴⁵

¹⁴⁵L. Alcock, s. 202-203

Příloha 4:

Glastonburské opatství.¹⁴⁶

¹⁴⁶N. J. Lacy, G. Ashe, D. N. Mancoff, s. 48

Příloha 5:

„Rekonstrukce oděvu britského válečníka zhotovená na základě písemných a archeologických památek. Originální ilustraci vytvořil D. Lloyd Owen.“¹⁴⁷

¹⁴⁷ L. Alcock, s. 361